

Zał. do Uchwały Nr
Zarządu Województwa Lubelskiego
z dnia

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Lubelskim na lata 2021-2027 (RPRES)

Lublin, kwiecień 2021

Spis treści

WYKAZ SKRÓTÓW	3
WPROWADZENIE	4
1. EKONOMIA SPOŁECZNA	5
1.1. ROZUMIENIE EKONOMII SPOŁECZNEJ I SOLIDARNEJ	5
1.2. PODMIOTY EKONOMII SPOŁECZNEJ I SOLIDARNEJ	5
1.3. INSTYTUCJE OTOCZENIA EKONOMII SPOŁECZNEJ	9
2. WYZWANIA EKONOMII SPOŁECZNEJ W WOJEWÓDZTWIE LUBELSKIM	14
2.1. PROBLEMY I POTRZEBY PES.....	14
2.2. DRZEWO PROBLEMÓW	27
2.3. WPŁYW SYTUACJI EPIDEMICZNEJ ZWIĄZANEJ Z ROZPRZESTRZENIANIEM SIĘ COVID-19 NA SYTUACJĘ PES	28
2.4. ANALIZA SWOT	30
3. CELE	33
3.1. STRUKTURA CELÓW	33
3.2. CEL GŁÓWNY I CELE SZCZEGÓŁOWE	33
4. KIERUNKI INTERWENCJI	36
4.1. ZWIĘKSZENIE DOSTĘPU MIESZKAŃCÓW WOJEWÓDZTWA DO WYSOKIEJ JAKOŚCI USŁUG REINTEGRACJI SPOŁECZNO-ZAWODOWEJ	36
4.2. WZMOCNIENIE POTENCJAŁU EKONOMICZNEGO PES, W TYM PS	37
4.3. POPRAWA WSPÓŁPRACY JST-PES	38
4.4. ZWIĘKSZENIE UDZIAŁU ES W POLITYKACH PUBLICZNYCH	39
4.5. ZWIĘKSZENIE AKTYWNOŚCI OBYWATELSKIEJ MIESZKAŃCÓW, W SZCZEGÓLNOŚCI ZAANGAŻOWANIA W INICJATYWY ES	40
5. SYSTEM REALIZACJI	41
5.1. ZARZĄDZANIE PROGRAMEM	41
5.2. FINANSOWANIE DZIAŁAŃ	43
5.3. MONITORING I EWALUACJA.....	44
6. PROCES OPRACOWANIA RPRES	45
7. ZAŁĄCZNIKI	46
7.1. WSKAŹNIKI REALIZACJI PROGRAMU	46
7.2. CELE RPRES A KRAJOWY PROGRAM ROZWOJU EKONOMII SPOŁECZNEJ	47
7.3. CELE RPRES A STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA	48

Wykaz skrótów

BUR	Baza Usług Rozwojowych
CIS	centrum integracji społecznej
CUS	centrum usług społecznych
DES	Departament Ekonomii Społecznej i Solidarnej w MRiPS
EFRR	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
EFS	Europejski Fundusz Społeczny
ES	ekonomia społeczna
EU	Unia Europejska
FP	Fundusz Pracy
GUS	Główny Urząd Statystyczny
IOES	instytucja otoczenia ekonomii społecznej
IRP	instytucja rynku pracy
IZ RPO ¹	Instytucja Zarządzająca Regionalnym Programem Operacyjnym
JOPS	jednostka organizacyjna pomocy społecznej
KGW	koło gospodyń wiejskich
KFS	Krajowy Fundusz Szkoleniowy
KIS	klub integracji społecznej
KPO	Krajowy Program Odbudowy
KPRES	Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia solidarności społecznej (aktualizacja KPRES)
MRiPS	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej
NGO	organizacje pozarządowe
OPS	ośrodek pomocy społecznej
OWES	ośrodek wsparcia ekonomii społecznej
OZPS	Ocena zasobów pomocy społecznej
PCPR	powiatowe centrum pomocy rodzinie
PES	podmiot ekonomii społecznej
PFRON	Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych
POPW	Program Operacyjny Polska Wschodnia
PS	przedsiębiorstwo społeczne
PUP	powiatowy urząd pracy
ROPS	Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej
RPO	Regionalny Program Operacyjny
RKRES	Regionalny Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej
RPRES	Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej
SRW	Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (projekt)
WTZ	warsztat terapii zajęciowej
WUP	Wojewódzki Urząd Pracy w Lublinie
Wytyczne	„Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020”
ZAZ	zakład aktywności zawodowej

¹ Obecnie nie jest znana oficjalna nazwa programu, który zastąpi RPO, dlatego w RPRES wykorzystywana jest nazwa dotychczasowa.

Wprowadzenie

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Lubelskim na lata 2021-2027 to dokument stanowiący podstawę do planowania szczegółowych interwencji na poziomie regionu w zakresie rozwoju ekonomii społecznej, w tym tworzenia, wzmacniania i poprawy sytuacji PES. Uzasadnieniem powstania i realizacji RPRES jest art. 21 ust. 4 a Ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej², zgodnie z którym do zadań samorządu należy koordynowanie działań na rzecz sektora ekonomii społecznej w regionie.

Pierwszym dokumentem, który tworzył spójne ramy dla rozwoju ekonomii społecznej i funkcjonował do 2015 r., był *Wieloletni regionalny plan działań na rzecz promocji i upowszechniania ekonomii społecznej oraz rozwoju instytucji sektora ekonomii społecznej i jej otoczenia w województwie lubelskim na lata 2013 – 2020*. W 2016 r. w wyniku przekształcenia Planu powstał *Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Lubelskim do 2020 roku*. Na początku 2021 r. rozpoczęły się prace nad nowym programem, wyznaczającym kierunki rozwoju ekonomii społecznej w perspektywie do 2027 r. Prace te zbiegły się w czasie z opracowaniem innych dokumentów strategicznych na poziomie regionalnym, w tym *Strategii rozwoju województwa lubelskiego do 2030 roku* oraz *Strategii Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2021-2030*. W trakcie prac nad RPRES zadbano o spójność dokumentu ze wspomnianymi wcześniej dokumentami w taki sposób, aby wspierał on realizację celów obu strategii.

Opracowując aktualną propozycję RPRES, w pierwszej kolejności określono wyzwania sektora rozumiane jako kluczowe problemy do rozwiązania i potrzeby do zaspokojenia, a następnie sformułowano cel główny i cele szczegółowe, zdefiniowano oczekiwane rezultaty wraz z ich wskaźnikami, wreszcie wskazano kluczowe kierunki interwencji i działania. Wszystko po to, aby czynności podejmowane w tym obszarze były realizowane w sposób przemyślany, uporządkowany, skoordynowany i spójny z innymi działaniami województwa. Pomimo niesprzyjającej sytuacji epidemicznej dołożono wszelkich starań, aby w maksymalnym stopniu zachować partycypacyjny charakter prac nad dokumentem, włączając w nie możliwie szeroko przedstawicieli sektora i reprezentantów podmiotów ekonomii społecznej. Za opracowanie, współrealizację, monitorowanie i ewaluację regionalnego programu rozwoju ekonomii społecznej odpowiada – w imieniu samorządu województwa – Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie

RPRES wpisuje się we wszystkie kierunki rozwoju ekonomii społecznej określone w *Krajowym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia solidarności społecznej*, uwzględniając przy tym specyfikę województwa. W trakcie prac nad RPRES Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej zapowiedziało aktualizację programu krajowego wraz z wydłużeniem jego obowiązywania do 2030 r., co jednak nie nastąpiło przed ukończeniem prac nad programem regionalnym. Zakłada się, że wraz z modyfikacją KPRES oraz ewentualnym uchwaleniem ustawy o ekonomii społecznej RPRES powinien zostać poddany odpowiedniej aktualizacji.

Równoległe do pracy nad RPRES toczyły się prace nad ramami finansowymi nowej perspektywy finansowej UE i kluczowymi dokumentami, w tym: *Umową Partnerstwa 2021-2027* oraz *Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Lubelskiego na lata 2021-2027*. Ponieważ środki europejskie stanowią kluczowe źródło finansowania ekonomii społecznej, ostateczny kształt tych dokumentów i wielkość środków alokowane na rozwój ekonomii społecznej będą miały duże znaczenie dla przyszłej realizacji działań zaplanowanych w *Regionalnym Programie Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Lubelskim na lata 2021-2027*.

W trakcie prac nad RPRES starano się uwzględnić wszystkie znaczące trendy krajowej polityki rozwoju ekonomii społecznej oraz te wynikające z prac nad nową perspektywą finansową, w tym dotyczące wpływu epidemii COVID-19 na sytuację PES, rozwoju usług społecznych i realizacji procesów deinstytucjonalizacji, a także związane z zieloną i sprawiedliwą transformacją.

² Ustawa o pomocy społecznej (Dz. U. 2004 Nr 64 poz. 593).

1. Ekonomia społeczna

Chociaż ekonomia społeczna jest trwale obecna w polskiej rzeczywistości od wielu lat, to jej właściwe rozumienie ciągle rodzi spore trudności. Brak ustawy o ekonomii społecznej stanowiącej trwały punkt odniesienia, zmieniające się w szybkim tempie dokumenty na szczeblu krajowym i regionalnym, regulacje opracowywane na potrzeby perspektywy finansowej UE nie sprzyjają upowszechnianiu ekonomii społecznej w świadomości mieszkańców oraz osób odpowiedzialnych za kształtowanie polityk publicznych. W niniejszym rozdziale RPRES przypomniana ~~zatem~~ została nie tylko definicja ekonomii społecznej, ale także przybliżono kluczowe pojęcia z tego obszaru.

1.1. Rozumienie ekonomii społecznej i solidarnej

Na przestrzeni ostatnich lat definicja ekonomii społecznej zawarta w KPRES już na stałe zakorzeniła się zarówno w świadomości osób zaangażowanych w działalność sektora, jak i w różnego typu dokumentach szczebla krajowego czy regionalnego. Zgodnie z tą definicją *ekonomia społeczna to sfera aktywności obywatelskiej i społecznej, która przez działalność gospodarczą i działalność pożytku publicznego służy: integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych użyteczności publicznej (na rzecz interesu ogólnego) oraz rozwojowi lokalnemu*³.

Uzupełnieniem definicji ekonomii społecznej jest, wprowadzone do KPRES w 2019 r., pojęcie ekonomii solidarnej rozumianej jako *część ekonomii społecznej, której podstawowym celem jest aktywizacja zawodowa i integracja społeczna, w tym reintegracja zawodowa i społeczna osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, oraz rehabilitacja społeczna i zawodowa osób niepełnosprawnych*⁴.

Obie przytoczone powyżej definicje mają bezpośrednie przełożenie na rozumienie tego, czym są podmioty ekonomii społecznej oraz podmioty ekonomii solidarnej, które poprzez realizację działań ukierunkowanych na pomoc osobom wykluczonym lub zagrożonym wykluczeniem społecznym przestają być bytem abstrakcyjnym, ale nabierają personalnego charakteru, stawiając na pierwszym miejscu człowieka i jego potrzeby. Dzięki temu personalnemu charakterowi rozwój ekonomii społecznej należy rozumieć jako rozwój podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej służący budowaniu warunków do pozytywnej zmiany sytuacji osób wymagających wsparcia.

1.2. Podmioty ekonomii społecznej i solidarnej

Precyzyjne rozumienie tego, czym są podmioty ekonomii społecznej, podmioty ekonomii solidarnej oraz przedsiębiorstwa społeczne, a także jakie występują między nimi zależności, stanowi podstawę skutecznego planowania interwencji na poziomie regionalnym. Za najbardziej ogólne zasady, wyróżniające podmioty ekonomii społecznej, uznaje się te zaproponowane przez europejską sieć badawczą EMES (European Research Network) oznaczające:

- nadrzędność celów społecznych nad celami ekonomicznymi;
- nadrzędność świadczenia usług dla członków, pracowników lub wspólnoty nad kategoriami bezwzględnego zysku;
- autonomiczne zarządzanie i partycypacyjny proces decyzyjny;
- prowadzenie w sposób regularny działalności w oparciu o instrumenty ekonomiczne oraz ponoszenie w związku z tą działalnością ryzyka ekonomicznego⁵.

³ KPRES.

⁴ KPRES.

⁵ Za KPRES: *Według definicji sformułowanej przez europejską sieć badawczą EMES (European Research Network) inicjatywy wpisujące się w przedsiębiorczość społeczną powinny charakteryzować się spełnianiem kryteriów ekonomicznych (prowadzeniem w sposób względnie ciągły, regularny działalności w oparciu o instrumenty ekonomiczne; niezależnością,*

Podmioty ekonomii społecznej

W warunkach polskich podmioty ekonomii społecznej obejmują szeroką kategorię podmiotów, których działalność wpisuje się we wspomnianą wcześniej definicję ekonomii społecznej. Najbardziej aktualną definicję samych PES znaleźć można w dokumencie *Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020*. Zgodnie z tą definicją, podkreślającą **wymiar instytucjonalny**⁶, PES to:

- spółdzielnia socjalna, o której mowa w ustawie z dnia 27 kwietnia 2006 r. o spółdzielniach socjalnych (Dz. U. z 2018 r. poz. 1205);
- jednostka reintegracyjna, realizująca usługi reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym:
 - CIS i KIS;
 - ZAZ i WTZ, o których mowa w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych (Dz. U. z 2019 r. poz. 1172);
- organizacja pozarządowa lub podmiot, o którym mowa w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2019 r. poz. 688);
- spółdzielnia, której celem jest zatrudnienie, tj. spółdzielnia pracy lub spółdzielnia inwalidów i niewidomych, działająca w oparciu o ustawę z dnia 16 września 1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz. U. z 2018 r. poz. 1285, z późn. zm.);
- koło gospodyń wiejskich, o którym mowa w ustawie z dnia 9 listopada 2018 r. o kołach gospodyń wiejskich (Dz. U. poz. 2212, z późn. zm.);
- zakład pracy chronionej, o którym mowa w ustawie z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych⁷.

Komentarz

Tak szerokie ujęcie kategorii PES obejmujące podmioty działające nie tylko w odmiennej formule prawnej, ale różniące się pod wieloma innymi względami, nastręcza szereg trudności zarówno w ocenie sytuacji PES, jak i planowaniu skutecznej interwencji. I chociaż na potrzeby RPRES wielokrotnie posługujemy się kategorią PES, to jednak w pierwszej kolejności mamy tu na myśli przedsiębiorstwa społeczne, w tym spółdzielnie socjalne oraz podmioty reintegracyjne, a dopiero w dalszej – organizacje pozarządowe i pozostałe kategorie.

Podmioty ekonomii solidarnej

Podmioty ekonomii solidarnej stanowią szczególną kategorię PES. To grupa pomiotów wyodrębniona w oparciu o tzw. **wymiar funkcjonalny**⁸ dotyczący ich specyficznego celu działania.

Ze względu na kluczowe znaczenie działalności reintegracyjnej do podzbioru ekonomii solidarnej zalicza się:

- przedsiębiorstwa społeczne (podmioty ekonomii społecznej, które prowadzą działalność gospodarczą lub odpłatną pożytku publicznego, aktywizują zawodowo osoby trudno zatrudnialne, nie prywatyzują

suwerennością instytucji w stosunku do instytucji publicznych; ponoszeniem ryzyka ekonomicznego; istnieniem choćby nielicznego płatnego personelu) i społecznych (wyraźną orientacją na społecznie użyteczny cel przedsięwzięcia; oddolnym, obywatelskim charakterem inicjatywy; specyficznym, możliwie demokratycznym systemem zarządzania; możliwie wspólnotowym charakterem działania; ograniczoną dystrybucją zysków).

⁶ Kategorie podmiotów – nowy podział na podstawie KPRES oraz projektu ustawy o ekonomii społecznej i solidarnej (https://www.ekonomiaspoleczna.gov.pl/download/files/EKONOMIA%20SPOLECZNA/Wydzial_Ekonomii_Spolecznej/podmioty_OST.pdf).

⁷ Wytyczne.

⁸ Kategorie podmiotów...

- zysku lub nadwyżki bilansowej i są zarządzane w sposób partycypacyjny, mogą otrzymać status przedsiębiorstwa społecznego);
- spółdzielnie socjalne oraz spółdzielnie inwalidów i niewidomych;
 - zakłady pracy chronionej;
 - jednostki reintegracyjne, w tym:
 - jednostki aktywizujące osoby niepełnosprawne (Warsztaty Terapii Zajęciowej, Zakłady Aktywności Zawodowej);
 - jednostki zatrudnienia socjalnego aktywizujące osoby wykluczone społecznie (Centra Integracji Społecznej, Kluby Integracji Społecznej)⁹.

Komentarz

Chociaż podmioty ekonomii solidarnej łączą podobieństwo celu działania, to stanowią one także bardzo niejednorodną grupę różniącą się między sobą m.in.: podstawami prawnymi funkcjonowania, źródłami i sposobem finansowania, posiadaniem osobowości prawnej oraz innymi czynnikami. Podmioty ekonomii solidarnej odgrywają kluczową rolę w podaży usług reintegracji społeczno-zawodowej dla mieszkańców województwa i w tym sensie ich liczba, rozmieszczenie oraz jakość oferowanych usług mają kluczowe znaczenie dla planowania interwencji w ramach RPRES.

Przedsiębiorstwa społeczne

Przedsiębiorstwa społeczne to w rozumieniu potocznym podmioty o charakterze gospodarczym, a zatem ponoszące w pełni ryzyko gospodarcze, które działają dla realizacji ważnych celów społecznych, przeznaczając swój zysk na realizację tychże celów. Od pozostałych PES odróżnia je tzw. **wymiar praktyki działania**¹⁰.

W Polsce dominują cztery typy przedsiębiorstw społecznych:

1. Spółdzielnia socjalna.
2. Stowarzyszenie (spełniające kryteria PS).
3. Fundacja (spełniająca kryteria PS).
4. Spółka z o.o. non profit.

W związku z brakiem ustawowej definicji przedsiębiorstwa społecznego w Polsce definicję formalną podają *Wytyczne w zakresie realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i zwalczania ubóstwa z wykorzystaniem środków Europejskiego Funduszu Społecznego i Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego na lata 2014-2020*. Zgodnie z nią przedsiębiorstwo społeczne to podmiot ekonomii społecznej, który spełnia łącznie poniższe warunki:

- a) posiada osobowość prawną i prowadzi:
 - i) działalność gospodarczą zarejestrowaną w Krajowym Rejestrze Sądowym lub
 - ii) działalność odpłatną pożytku publicznego w rozumieniu art. 8 ustawy z dnia 24 kwietnia 2004 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie lub
 - iii) działalność oświatową w rozumieniu art. 170 ust. 1 ustawy z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe (Dz. U. z 2019 r. poz. 1148) lub
 - iv) działalność kulturalną w rozumieniu art. 1 ust. 1 ustawy z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2018 r. poz. 1983, z późn. zm.),
- b) zatrudnia co najmniej 30% osób, które należą do minimum jednej z poniższych grup:
 - i) osoby bezrobotne w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy (Dz. U. z 2018 r. poz. 1265, z późn. zm.);

⁹ KPRES.

¹⁰ Kategorie podmiotów...

- ii) osoby do 30. roku życia oraz po ukończeniu 50. roku życia, posiadające status osoby poszukującej pracy, bez zatrudnienia w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy;
 - iii) osoby poszukujące pracy niepozostające w zatrudnieniu lub niewykonujące innej pracy zarobkowej w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy;
 - iv) osoby niepełnosprawne w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych;
 - v) osoby z zaburzeniami psychicznymi w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz. U. z 2018 r. poz. 1878, z późn. zm.);
 - vi) osoby, o których mowa w art. 1 ust. 2 pkt 1–3 i 5–7 ustawy z dnia 13 czerwca 2003 r. o zatrudnieniu socjalnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 217, z późn. zm.);
 - vii) osoby podlegające ubezpieczeniu społecznemu rolników w pełnym zakresie na podstawie przepisów o ubezpieczeniu społecznym rolników, jeżeli ich dochód ustalany zgodnie z art. 7 ust. 5–10 ustawy z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci (Dz. U. z 2018 r. poz. 2134, z późn. zm.) wynosi nie więcej niż dochód z 6 hektarów przeliczeniowych;
 - viii) osoby spełniające kryteria, o których mowa w art. 8 ust. 1 pkt 1 i 2 ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej;
 - ix) osoby, o których mowa w art. 49 pkt 7 ustawy z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy;
 - x) osoby usamodzielniane, o których mowa w art. 140 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej;
 - xi) osoby ubogie pracujące, o których mowa w pkt 17;
- c) jest podmiotem, który nie dystrybuuje zysku lub nadwyżki bilansowej pomiędzy udziałowców, akcjonariuszy lub pracowników, ale przeznaczają go na wzmocnienie potencjału przedsiębiorstwa jako kapitał niepodzielny oraz w określonej części na reintegrację zawodową i społeczną;
- d) jest zarządzany na zasadach demokratycznych, co oznacza, że struktura zarządzania PS lub ich struktura własnościowa opiera się na współzarządzaniu w przypadku spółdzielni, akcjonariacie pracowników lub zasadach partycypacji pracowników, co podmiot określa w swoim statucie lub innym dokumencie założycielskim;
- e) wynagrodzenia wszystkich pracowników, w tym kadry zarządzającej, są ograniczone limitami, tj. nie przekraczają wartości, o której mowa w art. 9 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie;
- f) zatrudnia w oparciu o umowę o pracę, spółdzielczą umowę o pracę lub umowę cywilnoprawną (z wyłączeniem osób zatrudnionych na podstawie umów cywilnoprawnych, które prowadzą działalność gospodarczą) co najmniej trzy osoby w wymiarze czasu pracy co najmniej ¼ etatu, a w przypadku umów cywilnoprawnych na okres nie krótszy niż 3 miesiące i obejmujący nie mniej niż 120 godzin pracy łącznie przez wszystkie miesiące, przy zachowaniu proporcji zatrudnienia określonych w lit. b;
- g) prowadzi wobec zatrudnionych osób, o których mowa w lit. b, uzgodniony z tymi osobami i określony w czasie proces reintegracyjny, mający na celu zdobycie lub odzyskanie kwalifikacji zawodowych lub kompetencji kluczowych¹¹.

Komentarz

Należy pamiętać, że przytoczona powyżej definicja została opracowana na potrzeby projektów z zakresu włączenia społecznego realizowanych ze środków UE. Upraszczając nieco — spełnienie kryteriów wskazanych w tej definicji stanowi warunek uzyskania bezwrotnego wsparcia, najczęściej za pośrednictwem OWES, na stworzenie przedsiębiorstwa społecznego lub utworzenia w istniejącym miejscu pracy. Wynikają z niej zatem istotne ograniczenia i kontrowersje. Po pierwsze, jak traktować te przedsiębiorstwa społeczne, które wraz ze zmianami

¹¹ Wytyczne.

definicji przestały spełniać jej kryteria? Czy dalej należy zaliczać je do grupy PS? Po drugie, czy ocenę sektora PS (w tym ich liczbę w regionie) odnosić tylko do tych, które spełniają kryteria definicyjne, i jak traktować te, które z różnych powodów nie korzystają ze wsparcia OWES i ich status jako PS jest trudny do weryfikacji? Na potrzeby RPRES przyjęto, że przedmiotem analizy i planowanej interwencji będą tylko te PS, które spełniają kryteria przytoczonej definicji, gdyż tylko one będą w stanie skorzystać ze wsparcia oferowanego w ramach OWES.

1.3. Instytucje otoczenia ekonomii społecznej

Omówione wcześniej podmioty ekonomii społecznej i solidarnej oraz przedsiębiorstwa społeczne należy uznać za istotę ekonomii społecznej. To one w praktyce, prowadząc działalność o charakterze ekonomicznym, realizują działania aktywizacji zawodowej i integracji społecznej adresowane do osób wymagających wsparcia. Bez nich trudno mówić w ogóle o istnieniu ekonomii społecznej. Ważną jednak rolę w rozwoju ekonomii społecznej odgrywają różnego typu podmioty nazywane potocznie instytucjami otoczenia ekonomii społecznej. Z jednej strony są to podmioty, które w zakresie swoich zadań mają obowiązek troszczyć się o rozwój ES, z drugiej takie, które chociaż wprost nie mają takiego obowiązku, w sposób pośredni wpływają na rozwój ES zwłaszcza w środowisku lokalnym.

IOES mające bezpośredni wpływ na rozwój ekonomii społecznej w regionie

Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej

Jako jednostka organizacyjna samorządu województwa realizuje zadania województwa w obszarze pomocy społecznej. W obszarze ekonomii społecznej ROPS koordynuje jej rozwój w regionie, zgodnie z art. 21 pkt 4a ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2015 r. poz. 163 z późn. zm.).

Do zadań koordynacyjnych ROPS, zgodnie zapisami tej samej ustawy (art. 21a), należą:

- 1) rozwój infrastruktury usług aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej na rzecz osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- 2) inspirowanie i promowanie nowych metod działań w zakresie aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- 3) wspieranie rozwoju partnerskiej współpracy pomiędzy samorządami lokalnymi a podmiotami świadczącymi usługi aktywizacji, integracji oraz reintegracji społecznej i zawodowej na rzecz osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- 4) monitorowanie rozwoju lokalnej przedsiębiorczości społecznej służącej zwiększeniu aktywności społecznej i zawodowej osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym;
- 5) zwiększanie kompetencji służb zajmujących się aktywizacją, integracją oraz reintegracją społeczną i zawodową osób i rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Oprócz zapisów ustawowych działania ROPS są znaczenie szersze i obejmują:

- regularne zbieranie i analizowanie danych na temat rozwoju ekonomii społecznej i efektów prowadzonych działań;
- inicjowanie współpracy różnych instytucji publicznych, regionalnych i lokalnych w zakresie ekonomii społecznej;
- wzmacnianie pozycji ekonomii społecznej w działaniach różnych publicznych instytucji regionalnych i lokalnych;
- otwieranie rynku (publicznego i prywatnego) rozumiane jak zwiększanie popytu na produkty i usługi przedsiębiorstw społecznych;

- koordynacja działań podmiotów wspierających PES i PS w regionie, w tym szczególnie OWES i operatorów instrumentów finansowych;
- działania na rzecz poprawy jakości usług świadczonych przez OWES;
- stymulowanie działań i współpracy różnych podmiotów ze świata biznesu, nauki, edukacji na rzecz rozwoju ekonomii społecznej;
- stymulowanie współpracy i wymiany doświadczeń pomiędzy przedsiębiorstwami społecznymi i podmiotami ekonomii społecznej.

Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej

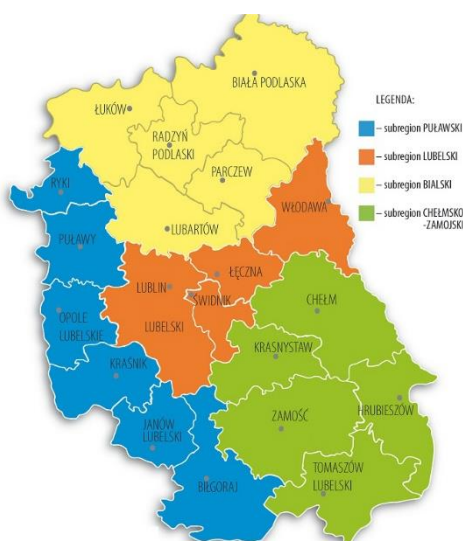
Stanowią podstawę lokalnego systemu wsparcia ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorczości społecznej. Posiadają akredytację ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego. Funkcjonowanie OWES nie jest regulowane ustawą, ale ich działalność prowadzona jest w oparciu o *System akredytacji i standardów działania instytucji wsparcia ekonomii społecznej AKSES*. Posiadanie akredytacji przez OWES nie jest wymogiem prawnym, jednakże jest warunkiem pozyskiwania środków publicznych, w szczególności z Unii Europejskiej. W ramach swoich zadań OWES-y zajmują się:

- animacją lokalną zmierzającą do pobudzenia aktywności osób, grup i instytucji w przestrzeni publicznej, a także ożywienie społeczności lokalnej;
- inkubacją podmiotów ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstw społecznych polegającą na podejmowaniu zespołu działań składających się na kompleksowy program wsparcia początkującego PES/PS, a także pomocą w tworzeniu miejsc pracy w istniejących PS;
- wsparciem biznesowym dla PES i PS polegającym na świadczeniu szeroko rozumianych usług rozwojowych służących profesjonalizacji podejmowanych działań biznesowych;
- wsparciem w zakresie reintegracji polegającym na świadczeniu usług służących wzmocnieniu PES/PS oraz ich liderów w procesie reintegracji społeczno-zawodowej pracowników.

Aktualnie w województwie lubelskim ośrodki wsparcia ekonomii społecznej funkcjonują w ramach czterech projektów realizowanych w czterech subregionach. Prowadzone są one przez dwie organizacje pozarządowe, z których każda realizuje po dwa projekty. Organizacje realizujące projekty OWES-owe to:

- Europejski Dom Spotkań – Fundacja Nowy Staw (subregion chełmsko-zamojski oraz puławski),
- Stowarzyszenie na rzecz Integracji Społecznej „Modrzew” (subregion bialski oraz lubelski).

Mapa 1. Podział województwa lubelskiego na subregiony

Źródło: <http://ekonomiaspoleczna.lubelskie.pl/>.

Instytucja Zarządzająca Regionalnym Program Operacyjnym

Co do zasady funkcję Instytucji Zarządzającej RPO pełni Zarząd Województwa Lubelskiego wykonujący swoje zadania za pomocą:

- Departamentu Zarządzania Regionalnym Programem Operacyjnym (DZ RPO),
- Departamentu Wdrażania Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (DW EFRR),
- Departamentu Wdrażania Europejskiego Funduszu Społecznego (DW EFS),
- Departamentu Finansów (DF).

Instytucja zarządzająca planuje i wdraża programy, w ramach których realizowane są projekty mające bezpośredni wpływ na rozwój ES w regionie. W zależności od podziału kompetencyjnego poszczególne departamenty:

- przygotowują propozycję kryteriów wyboru projektów do dofinansowania;
- wybierają projekty do dofinansowania;
- wspierają realizację projektów;
- czuwają nad prawidłową realizacją projektów.

Regionalny Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej

Komitet jest organem wspierającym działania Samorządu Województwa Lubelskiego w procesie koordynacji i monitoringu rozwoju ekonomii społecznej. Pełni funkcję doradczo-konsultacyjną i współpracuje z ROPS, odpowiedzialnym za koordynację rozwoju ekonomii społecznej w regionie, zgodnie z art. 21 pkt 4a ustawy z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej (Dz. U. z 2015 r. poz. 163 z późn. zm.). Komitet podejmuje współpracę z podmiotami działającymi na polu ekonomii społecznej, które identyfikują się z jej celami i są gotowe je realizować we współdziałaniu z innymi podmiotami na zasadach określonych przez Komitet.

Do zadań Komitetu należą m.in.:

- ocena spójności zapisów RPRES z celami i założeniami innych dokumentów krajowych i wojewódzkich w zakresie rozwoju ekonomii społecznej;
- ocena stopnia realizacji RPRES;
- ocena efektywności działań na rzecz zwiększenia wiedzy o ekonomii społecznej i jej widoczności w województwie;
- bieżące konsultacje istotnych kwestii związanych z rozwojem ekonomii społecznej na poziomie krajowym i regionalnym.

IOES mające pośredni wpływ na rozwój ekonomii społecznej w regionie

Jednostki samorządu terytorialnego

Jednostki samorządu terytorialnego, a zatem gminy, powiaty i województwa, odgrywają kluczową rolę w rozwoju ekonomii społecznej. Od decyzji zarówno organów stanowiących (rada gminy, rada powiatu, sejmik województwa), jak i wykonawczych (wójt, zarząd powiatu, zarząd województwa) zależy to, w jakim stopniu i w jakim kształcie rozwija się ekonomia społeczna na danym terytorium. Wpływ JST na rozwój ekonomii społecznej jest bardzo różnorodny i może przyjmować różne formy. Przykładem takiego wpływu mogą być:

- działania o charakterze strategicznym obejmujące tworzenie strategii, programów i planów, które wyznaczają kierunki rozwoju ekonomii społecznej, wskazując konkretne kierunki interwencji, np. Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Lubelskim (na poziomie województwa), Gminne/Powiatowe Plany Rozwoju Ekonomii Społecznej (na poziomie gminy lub powiatu);

- działania inicjujące i założycielskie odnośnie do PES, w ramach których mogą pojawiać się inicjatywy tworzenia podmiotów reintegracyjnych (WTZ, ZAZ, KIS, CIS), ale także przedsiębiorstw społecznych, np. spółdzielni socjalnych tworzonych przez osoby prawne;
- działania o charakterze wspierającym PES, do których zaliczyć można m.in.: gminne programy współpracy z organizacjami pozarządowymi, powierzanie realizacji zadań JST podmiotom ekonomii społecznej w trybie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, stosowanie klauzul społecznych w zamówieniach publicznych czy wykorzystanie trybu *in house*, a także realizację usług społecznych na rzecz mieszkańców z wykorzystaniem potencjału PES jako dostawców tych usług.

Powyższe przykłady działań, jakie leżą w zasięgu JST w ramach rozwoju ekonomii społecznej, nie wyczerpują wszystkich możliwości. Z uwagi na rolę, jaką odgrywają JST w stosunku do mieszkańców określonego terytorium, ekonomia społeczna powinna być przez nie wykorzystywana jako narzędzie wspierające budowanie spójności społecznej, w tym instrument sprzyjający tworzeniu miejsc pracy oraz aktywnej integracji osób wykluczonych.

Departamenty Urzędu Marszałkowskiego inne niż IZ

Chodzi tu o te departamenty Urzędu Marszałkowskiego, które realizując działania zgodnie ze swoimi kompetencjami, mogą mieć pośredni wpływ na rozwój i popularyzację ES oraz włączanie jej do głównego nurtu polityk publicznych. Przykładami mogą być tutaj:

- Departament Gospodarki i Wspierania Przedsiębiorczości uwzględniający w swoich działaniach zmierzających do rozwoju przedsiębiorczości w regionie sektor PS;
- Departament Kultury, Edukacji i Dziedzictwa Narodowego wykorzystujący potencjał lokalnych PES;
- Departament Zdrowia i Polityki Społecznej wykorzystujący potencjał PES w zakresie realizacji usług społecznych dla mieszkańców województwa.

Jednostki organizacyjne pomocy społecznej

Chodzi tu w pierwszej kolejności o ośrodki pomocy społecznej (OPS) oraz powiatowe centra pomocy rodzinie (PCPR), które w ramach swoich działań udzielają m.in. wsparcia osobom wykluczonym lub zagrożonym wykluczeniem społecznym, a które to osoby mogą stawać się uczestnikami zajęć w podmiotach reintegracyjnych lub pracownikami PS.

Instytucje rynku pracy

Powiatowe urzędy pracy dysponują szeregiem rozwiązań możliwych do wykorzystania w rozwoju ekonomii społecznej i rozwoju samych PES. Należą do nich m.in.:

- bezzwrotne dotacje na tworzenie miejsca pracy w PS z Funduszu Pracy;
- wsparcie doradcze i szkoleniowe dla osób zatrudnionych w sektorze ES w ramach KFS;
- możliwość refundacji składek ZUS dla spółdzielni socjalnych zgodnie z przepisami ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy.

Organizacje biznesowe oraz firmy

Dzięki współpracy z PES, w tym z PS, w ramach tworzenia łańcucha wartości wspierają proces profesjonalizacji PES i wzmocnienia ich kondycji ekonomicznej.

Uczelnie wyższe

Prowadzą działalność naukowo-badawczą z zakresu ekonomii społecznej, przyczyniając się do kształcenia kadr ES oraz do wzrostu wiedzy o sektorze.

Szkoły i inne placówki edukacyjne

Prowadzą działania edukacyjne, włączając w proces kształcenia zagadnienia ES.

Komentarz

Duża liczba oraz różnorodność IOES wynika z interdyscyplinarnego charakteru ekonomii społecznej. W dalszym ciągu pozostaje ona narzędziem pozytywnej zmiany społecznej niż celem samym w sobie. Jednak kluczowym warunkiem systematycznego rozwoju ekonomii społecznej w regionie, a co za tym idzie, wzrostu liczby silnych i stabilnych PES, pozostaje dobra i partnerska współpraca wszystkich instytucji mających bezpośredni i pośredni wpływ na rozwój ekonomii społecznej.

2. Wyzwania ekonomii społecznej w województwie lubelskim

Podstawą do zaplanowania skutecznej interwencji w obszarze ekonomii społecznej jest poprawna identyfikacja wyzwań stojących przed sektorem w województwie lubelskim rozumianych z jednej strony jako problemy ograniczające rozwój PES, z drugiej jako potrzeby wymagające zaspokojenia, aby rozwój ten był jak najbardziej dynamiczny, a system wsparcia efektywny. Identyfikacji wyzwań dokonano na potrzeby RPRES, posługując się:

- analizą danych zastanych;
- metodą „drzewa problemów” dla rozpoznania ich przyczyn;
- informacjami z OWES dotyczącymi wpływu epidemii covid-19 na sytuację PES;
- analizą SWOT.

2.1. Problemy i potrzeby PES

Zaproponowany układ obszarów problemowych określający główne wyzwania ekonomii społecznej w województwie lubelskim jest efektem pracy grupy roboczej, zespołu ROPS oraz uczestników spotkań czterech sieci PES. Diagnoza potrzeb obejmuje tematykę:

- wielkości sektora ES, w tym liczby i rodzajów PES;
- usług reintegracji społeczno-zawodowej dostępnych dla mieszkańców regionu;
- kondycji ekonomicznej PES;
- współpracy pomiędzy JST i PES;
- udziału ekonomii społecznej w politykach publicznych;
- zaangażowania mieszkańców w inicjatywy związane z ES.

Podmioty ekonomii społecznej w województwie lubelskim

Na podstawie danych GUS szacuje się, że zgodnie z przytoczoną w rozdziale pierwszym definicją PES podkreślającą wymiar instytucjonalny, w 2019 r. w województwie lubelskim zarejestrowanych było ok. 8 tys. PES, z czego aktywnie działało 5,1 tys.¹² Wśród nich najliczniejszą grupą były stowarzyszenia (84%), a następnie fundacje (12%). Na przestrzeni ostatnich lat widać systematyczny przyrost liczby organizacji pozarządowych. O ile w 2012 r. na 10 tys. mieszkańców przypadało 22 NGO, to już w 2020 r. wskaźnik ten wynosił 43¹³. Na uwagę zasługuje również fakt, że w grupie PES duży udział stanowią koła gospodyń wiejskich, których w województwie w 2020 r. funkcjonowało 1248.

Wśród licznej grupy PES szczególną kategorię stanowią podmioty ekonomii solidarnej, wyodrębnione w oparciu o definicję podkreślającą ich wymiar funkcjonalny, realizujące działania z zakresu reintegracji społeczno-zawodowej, a wśród nich podmioty reintegracyjne (WTZ, ZAZ, KIS, CIS), których łączna liczba na kwiecień 2021 r. wynosi 108.

Tab. 1. Podmioty reintegracyjne w województwie lubelskim

Powiaty	WTZ	ZAZ	KIS	CIS	Razem
Lublin	9	1	2	1	13
Biała Podlaska	2	0	0	1	3
Chełm	2	0	2	1	5
Zamość	3	0	1	1	5
Bialski	4	0	2	0	6
Biłgorajski	3	0	1	0	4

¹² <https://dane.ekonomiaspoleczna.gov.pl/dane-przekrojowe/>.

¹³ *Strategia Polityki Społecznej Województwa Lubelskiego na lata 2021 – 2030.*

Chełmski	4	0	2	0	6
Hrubieszowski	3	0	2	1	6
Janowski	1	1	3	0	5
Krasnostawski	2	0	1	1	4
Kraśnicki	1	0	1	0	2
Lubartowski	2	1	1	0	4
Lubelski	1	0	1	0	2
Łęczyński	1	1	1	0	3
Łukowski	2	2	2	1	7
Opolski	1	0	3	0	4
Parczewski	1	0	0	0	1
Puławski	3	1	1	0	5
Radzyński	1	0	0	0	1
Rycki	2	0	0	0	2
Świdnicki	2	0	1	1	4
Tomaszowski	3	1	2	0	6
Włodawski	1	0	0	0	1
Zamojski	5	0	2	2	9
RAZEM	59	8	31	10	108

Źródło: *Ekonomia społeczna w województwie lubelskim w 2020 r. Raport końcowy – część A.*

Za niewątpliwy atut regionu należy uznać dużą liczbę WTZ i KIS realizujących działania reintegracyjne dla różnych grup odbiorców. I chociaż jest zrozumiałe, że liczba ZAZ i CIS pozostaje odpowiednio mniejsza w stosunku do WTZ i KIS, to jednak o wiele bardziej niepokoi brak tego typu podmiotów w dużej części powiatów województwa, bowiem pozwalają one na doświadczenie w specyficzny sposób pracy i roli pracownika. Dodatkowo, w województwie funkcjonują 34 spółdzielnie pracy, głównie o charakterze rolniczym, i 18 zakładów pracy chronionej¹⁴.

Jeszcze inną kategorią PES wymagającą oddzielnej analizy są przedsiębiorstwa społeczne wyodrębnione w oparciu o definicję podkreślającą wymiar ich specyfiki działania. Jest to kluczowa grupa PES z punktu widzenia rozwoju ES, która w największym stopniu korzysta ze wsparcia OWES konsumującego olbrzymią część środków dostępnych w regionie zarezerwowanych na rozwój ES. Jest to także grupa PES, której korzystanie z finansowego wsparcia ma charakter czasowy, ograniczony do okresu inkubacji i/lub jest połączone z tworzeniem miejsc pracy dla osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym. Wiedza na temat kondycji sektora PS ma więc ogromne znaczenie nie tylko dla oceny jakości dotychczasowych interwencji, ale także dla zaplanowania adekwatnych do potrzeb działań wspierających PS w przyszłości.

Na dzień 15 kwietnia 2021 r. w regionie istniały 84 przedsiębiorstwa społeczne funkcjonujące w trzech formach prawnych¹⁵.

Tab. 2. Formy prawne PS w województwie lubelskim

Forma prawna PS	Liczba
Fundacje	6
Spółdzielnie socjalne	72
Spółki non profit (sp. z o.o.)	6
RAZEM	84

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z OWES.

¹⁴ Dla przejrzystości danych w tabeli zamieszczono jedynie te dotyczące podmiotów reintegracyjnych.

¹⁵ Dane dotyczące PS w województwie lubelskim, jeśli nie zaznaczono inaczej, pochodzą bezpośrednio z OWES i dotyczą tych podmiotów, których status jako PS został pozytywnie zweryfikowany przez OWES. Należy przy tej okazji wskazać na istniejącą rozbieżność co do liczby PS w regionie między danymi OWES a informacjami na stronie internetowej DES. Aktualnie na tzw. liście przedsiębiorstw społecznych na stronach MRiPS (stan na listopad 2020 r.) figuruje 59 PS z województwa lubelskiego.

Analiza rozkładu przedsiębiorstw społecznych w regionie pokazuje, że jest on mocno zróżnicowany. W niniejszym dokumencie przyjęto rozkład w oparciu o powiaty, jednak należy mieć świadomość, że istnieją przedsiębiorstwa społeczne obejmujące zasięgiem swojej działalności co najwyżej jedną lub kilka gmin.

Tab. 3. Przedsiębiorstwa społeczne w województwie lubelskim

Powiaty	Fundacje	Spółdzielnie społeczne	Spółki non profit	Razem
Lublin	4	4	1	9
Biała Podlaska	0	1	0	1
Chełm	0	8	0	8
Zamość	0	4	0	4
Bialski	0	2	2	4
Biłgorajski	0	10	0	10
Chełmski	0	0	0	0
Hrubieszowski	0	3	0	3
Janowski	0	1	1	2
Krasnostawski	0	2	0	2
Kraśnicki	0	9	0	9
Lubartowski	1	0	1	2
Lubelski	0	1	1	2
Łęczyński	0	1	0	1
Łukowski	0	3	0	3
Opolski	0	2	0	2
Parczewski	0	1	0	1
Puławski	0	6	0	6
Radzyński	0	1	0	1
Rycki	0	0	0	0
Świdnicki	1	2	0	3
Tomaszowski	0	6	0	6
Włodawski	0	1	0	1
Zamojski	0	4	0	4
RAZEM	6	72	6	84

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z OWES.

Dominującą zdecydowanie formą prawną PS w województwie są spółdzielnie społeczne. W dużej mierze jest to efekt wcześniejszych projektów OWES, kiedy z dotacji mogły korzystać jedynie spółdzielnie społeczne. Wydaje się, że zgodnie z tendencjami w innych regionach dobrym kierunkiem powinno być uelastycznianie całego wsparcia realizowanego w ramach OWES o nowe formy i niestosowane do tej pory rozwiązania, aby jak najlepiej odpowiadały one na specyficzne potrzeby PS. Tym jednak, co najmocniej niepokoi, jest duża liczba powiatów, gdzie całkowicie brak PS lub występują one w formie szczątkowej (1-2 PS w powiecie).

Potencjał reintegracyjny PES, w tym PS

Proces reintegracji społeczno-zawodowej prowadzony jest w polskim systemie prawnym w dużej mierze przez podmioty reintegracyjne (WTZ, ZAZ, KIS, CIS), które różnią się między sobą m.in. podstawami prawnymi, grupą uczestników, oferowanymi formami wsparcia czy też źródłami finansowania. Dodatkowo reintegracja społeczno-zawodowa jest obowiązkiem przedsiębiorstw społecznych w odniesieniu do członków lub pracowników. Dostęp do wysokiej jakości usług reintegracji społeczno-zawodowej mieszkańców regionu jest zatem pochodną ilości i rodzajów podmiotów reintegracyjnych i PS, ich rozmieszczenia, a także jakości oferowanego wsparcia.

Warsztaty Terapii Zajęciowej

- W województwie lubelskim na koniec 2019 r. funkcjonowało **59 warsztatów terapii zajęciowej**, co daje najwyższy wskaźnik w Polsce (2,8) w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców¹⁶ i średnią 2,5 w przeliczeniu na liczbę powiatów. Nie ma powiatu, w którym nie byłoby WTZ, a tylko w 8 powiatach jest po jednym warsztacie.
- 21 WTZ prowadzonych było przez JST, 38 przez NGO.
- Z usług WTZ w 2019 r. skorzystało 2989 uczestników, natomiast zatrudnionych było w nich 1126 pracowników. Roczny koszt prowadzenia warsztatów wyniósł 58 474 122 zł¹⁷.
- Brak jest informacji na temat liczby osób, które opuściły WTZ i znalazły zatrudnienie w PES lub na otwartym rynku pracy.

Zakłady Aktywności Zawodowej

- W 2021 r. funkcjonowało **8 zakładów aktywności zawodowej**, co daje w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców 0,4 podmiotu. W 6 powiatach było po jednym ZAZ; wyjątkiem był powiat łukowski, gdzie działały 2 ZAZ. W 17 powiatach nie było ani jednego ZAZ.
- 4 ZAZ prowadzone były przez JST, 4 przez NGO (stowarzyszenia).
- Zakłady zatrudniały ogółem 409 osób, w tym 304 osoby z niepełnosprawnością. Roczny koszt prowadzenia i utrzymania zakładów aktywności zawodowej wyniósł 17 768 132 zł.
- Należy uznać, że dla wielu osób z niepełnosprawnością ZAZ będzie docelowym miejscem zatrudnienia.

Kluby Integracji Społecznej

- W 2021 r. funkcjonowało **31 klubów integracji społecznej**¹⁸, co daje w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców 1,6 podmiotu, plasując województwo w czołówce w kraju.
- 10 KIS-ów działało przy ośrodkach pomocy społecznej, 19 prowadzonych było przez organizacje pozarządowe, a 2 przez spółdzielnie socjalne. Zdecydowana większość KIS-ów funkcjonowała w formule projektowej, co skutkowało bardzo często zawieszeniem działalności po zakończeniu projektu.
- Brak jest informacji na temat liczby uczestników zajęć w KIS.

Centra Integracji Społecznej

- W województwie lubelskim w 2021 r. funkcjonowało **10 centrów integracji społecznej**, co daje w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców 0,6 podmiotu. CIS funkcjonowały w 9 powiatach, z czego aż 2 w powiecie zamojskim. Aż w 15 powiatach nie było ani jednego centrum.
- 6 CIS prowadzonych było przez JST, pozostałe 4 przez NGO.
- Liczba uczestników zajęć w CIS wyniosła 441 osób.
- Brak jest informacji, ilu uczestników opuściło CIS i znalazło zatrudnienie w PES lub na otwartym rynku pracy.

Przedsiębiorstwa społeczne

- W województwie lubelskim w 2021 r. (stan na 15 kwietnia 2021) funkcjonowały **84 przedsiębiorstwa społeczne**, co w przeliczeniu na 100 tys. mieszkańców daje blisko 4 tego typu podmioty.

¹⁶ *Centra integracji społecznej, kluby integracji społecznej, zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej w 2019 roku* (GUS).

¹⁷ *Ocena zasobów pomocy społecznej za 2019 rok*.

¹⁸ W raporcie, z którego pochodzą dane odnośnie do liczby KIS, jest informacja, że najprawdopodobniej aktualna liczba KIS jest mniejsza i waha się w przedziale 25-34.

- Zdecydowana większość PS funkcjonowała w formule spółdzielni socjalnej (72), 6 działało w formule fundacji oraz 6 jako spółki z ograniczoną odpowiedzialnością non profit.
- W 2 powiatach nie było ani jednego PS, a w 5 działało tylko jedno.
- PS zatrudniały łącznie 627 pracowników.
- Brak jest informacji na temat jakości działań reintegracyjnych w PS w odniesieniu do ich pracowników. Zagadnienie to zdecydowanie wymaga większej weryfikacji razem z oceną pracy i roli, jaką odgrywają w tym procesie specjaliści ds. integracji funkcjonujący w OWES. Z informacji pozyskanych od przedstawicieli PS w ramach spotkania sieci wynika, że działania reintegracyjne realizowane są często w bardzo ograniczonym zakresie, czego przyczyną są z jednej strony braki w przygotowaniu liderów PS, z drugiej brak środków na te działania. Warto zatem rozważyć czynności zmierzające do wzmocnienia liderów PS w zakresie prowadzenia lub organizacji działań reintegracyjnych, a także stworzenia możliwości dofinansowania działań reintegracyjnych dla PS.

Podsumowanie

- Uwzględniając łączną liczbę osób uczestniczących w zajęciach lub zatrudnionych w wyżej wymienionych podmiotach (z wyjątkiem KIS, gdzie brak jest danych), należy stwierdzić, że działaniami reintegracyjnymi organizowanymi w sposób systemowy objętych było na przestrzeni 2019 i 2020 r. ponad 4360 osób, z czego blisko 3000 przypada na WTZ.
- Jednocześnie należy zauważyć, że brak jest w regionie spójnego systemu oceny jakości działań reintegracyjnych w wymienionych podmiotach, obrazującego choćby przepływy osób między podmiotami, zatrudnienie na otwartym rynku lub w PES czy istnienie spójnego systemu reintegracji w PS.
- Innym problemem sygnalizowanym przez uczestników prac nad RPRES jest niewystarczające wykorzystanie KIS i CIS pod względem przygotowania kadr dla PES. Wydaje się, że problem nie leży tylko w braku współpracy, bowiem większe znaczenie mogą mieć tu fizyczne odległości między miejscem zamieszkania uczestnika KIS lub CIS a lokalizacją PES gotowym do jego zatrudnienia. Lepszym kierunkiem działania wydaje się promocja takich rozwiązań, gdzie jeden podmiot tworzy i prowadzi kilka rodzajów PES, dostosowując elastyczne formy wsparcia do indywidualnych potrzeb uczestników.

Kondycja ekonomiczna PES, w tym PS

Wiedza na temat kondycji ekonomicznej PES w województwie lubelskim jest ważna zarówno dla oceny jakości dotychczasowych interwencji, jak i dla zaplanowania na przyszłość skutecznych działań wspierających. Analiza potencjału ekonomicznego PES powinna być jednak prowadzona z uwzględnieniem różnorodności tej grupy, która obejmuje co najmniej trzy zasadnicze kategorie podmiotów: organizacje pozarządowe, podmioty reintegracyjne oraz przedsiębiorstwa społeczne. Takie rozróżnienie wydaje się kluczowe z kilku powodów:

1. Organizacje pozarządowe stanowią najliczniejszą grupę PES w regionie. Nie mają jednak obowiązku prowadzenia działalności reintegracyjnej. Co więcej, działalność ekonomiczna wspiera jedynie realizację celów statutowych, przy czym wiele z nich działalności ekonomicznej nie prowadzi.
2. Podmioty reintegracyjne (WTZ, ZAZ, KIS, CIS) są podmiotami pełniącymi bardzo określoną funkcję, realizując działania reintegracyjne. Same jednak funkcjonują w odmiennej formule prawnej, a także w oparciu o odmienne źródła finansowania. Podczas gdy WTZ i ZAZ w największym stopniu korzystają z dofinansowania z PFRON, to KIS i CIS są praktycznie pozbawione finansowania systemowego.
3. Przedsiębiorstwa społeczne działające w różnych formach prawnych są podmiotami ponoszącymi w pełni ryzyko gospodarcze. Swoją działalność finansują przede wszystkim z przychodów uzyskanych w ramach działalności gospodarczej, a bezwrotne dotacje na utworzenie miejsca pracy i wsparcie pomostowe jest ograniczone w czasie i służy ściśle określonym celom. Należy zatem traktować je jako podmioty samofinansujące.

Traktowanie zatem PES jako jednorodnej grupy i wyciąganie wniosków na podstawie uśrednionych danych jest obarczone poważnym ryzykiem nadinterpretacji, a w wielu przypadkach jest zwyczajnie niemożliwe.

Organizacje pozarządowe

- Jednym z głównych problemów sektora pozostaje **niestabilna sytuacja finansowa i brak trwałego finansowania działalności**. Zdecydowana większość NGO działała wyłącznie w oparciu o pracę społeczną. Brak korzystania z płatnego personelu deklarowało 61,8% z nich. Dominowało zatrudnienie wyłącznie w ramach umów cywilnoprawnych (umowy-zlecenia, umowy o dzieło itp.).

Podmioty reintegracyjne

- Kondycja ekonomiczna podmiotów reintegracyjnych stanowiących oddzielną grupę wśród PES jest związana w dużej mierze z typem podmiotu i zagwarantowanymi prawnie źródłami finansowania.
- Za podmioty o najbardziej stabilnej sytuacji uznać należy WTZ i ZAZ korzystające bezpośrednio ze wsparcia PFRON. Nie zmienia to faktu, że przedstawiciele tych podmiotów wskazywali na trudności związane ze zbyt rzadką aktualizacją algorytmu przekazywania środków PFRON samorządom wojewódzkim i powiatowym, nienadążającą za wzrostem minimalnego wynagrodzenia.
- O wiele trudniejsza wydaje się sytuacja podmiotów zatrudnienia socjalnego, gdzie brak jest zagwarantowanego ustawowo finansowania. Wiele KIS ma charakter ściśle projektowy i ich funkcjonowanie kończy się często wraz z zakończeniem projektu. Niestety skutkuje to najczęściej koniecznością zwolnienia wykwalifikowanej kadry i przerwaniem działań reintegracyjnych. Z kolei działalność CIS może być finansowana: ze środków UE, środków własnych JST, środków własnych instytucji tworzącej czy dochodów uzyskiwanych w ramach działalności gospodarczej. W planowaniu interwencji należy rozważyć mechanizmy skutkujące większą stabilnością finansowania podmiotów reintegracyjnych.
- Sytuacja epidemiczna covid-19 ujawniła szereg problemów natury ekonomicznej dotyczących podmiotów reintegracyjnych, a także PS. Jednym z nich jest brak środków na skuteczne przekwalifikowanie i zmianę profilu działalności, gdy z powodu zamknięcia branży niemożliwe jest skuteczne prowadzenie działalności gospodarczej i generowanie przychodów. Należy rozważyć wprowadzenie takich mechanizmów finansowych, które w przypadku określonych sytuacji kryzysowych ułatwiłyby PES skuteczną zmianę profilu działalności biznesowej.

Przedsiębiorstwa społeczne

Informacje dotyczące kondycji ekonomicznej PS w regionie przedstawione poniżej zostały opracowane na podstawie danych uzyskanych z OWES i jeśli nie zaznaczono inaczej, dotyczą tych podmiotów, które posiadają potwierdzony status PS i korzystały lub korzystają ze wsparcia OWES.

Ogólną sytuację PS w województwie lubelskim pod względem wielkości przychodów należy określić jako złą, chociaż z pozytywną tendencją poprawy. Poniżej przedstawione zostały średnie oraz mediany wysokości przychodów PS z trzech ostatnich lat w odniesieniu do całości województwa oraz z podziałem na subregiony.

Tab. 4. Średnie i mediany przychodów PS w trzech ostatnich latach – województwo i subregiony

Województwo lubelskie		
Przychody PS	Średnia	Mediana
Przychody PS w 2018 r. (N = 43)	270 960 zł	173 429 zł
Przychody PS w 2019 r. (N = 65)	260 660 zł	178 902 zł
Przychody PS w 2020 r. (N = 51)	302 978 zł	213 240 zł
Subregion bialski ¹⁹		
Przychody PS	Średnia	Mediana
Przychody PS w 2018 r. (N = 2)	109 609 zł	109 609 zł
Przychody PS w 2019 r. (N = 2)	238 910 zł	238 910 zł
Przychody PS w 2020 r. (N = 6)	341 280 zł	239 503 zł
Subregion chełmsko-zamojski		
Przychody PS	Średnia	Mediana
Przychody PS w 2018 r. (N = 14)	262 363 zł	146 780 zł

¹⁹ Niewielka liczba PS, od których udało się pozyskać dane, nakazuje bardzo ostrożną ich interpretację.

Przychody PS w 2019 r. (N = 22)	232 860 zł	173 083 zł
Przychody PS w 2020 r. (N = 24)	287 360 zł	190 500 zł
Subregion lubelski²⁰		
Przychody PS	Średnia	Mediana
Przychody PS w 2018 r. (N = 13)	302 675 zł	72 521 zł
Przychody PS w 2019 r. (N = 19)	230 176 zł	106 470 zł
Przychody PS w 2020 r. (N = 0)		
Subregionie puławski		
Przychody PS	Średnia	Mediana
Przychody PS w 2018 r. (N = 14)	291 898 zł	109 609 zł
Przychody PS w 2019 r. (N = 22)	316 764 zł	238 910 zł
Przychody PS w 2020 r. (N = 21)	309 884 zł	239 503 zł

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z OWES.

Sama analiza na poziomie średnich i median, bez uwzględnienia wielkości zatrudnienia w PS, w ograniczonym stopniu mówi o kondycji ekonomicznej podmiotów. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że średnia liczba pracowników w PS w województwie lubelskim wynosi ok. 7,5 osoby, należy stwierdzić, że sytuacja finansowa wielu PS jest trudna lub bardzo trudna. Analiza median przychodów PS z trzech ostatnich lat w odniesieniu do całego województwa pokazuje, że w roku 2018 i 2019 połowa firm społecznych nie przekraczała 180 tys. zł przychodów. Dopiero w 2020 r. statystyka ta osiągnęła wartość 213 tys. zł²¹. Pozytywną prawidłowością jest natomiast systematyczny wzrost obu statystyk z roku na rok, co zwłaszcza w przypadku mediany należy ocenić bardzo pozytywnie i co można interpretować jako powolną poprawę sytuacji ekonomicznej PS. Stosunkowo nieduże różnicowanie średniej i mediany w analizowanych latach wskazuje, że nie istnieją znaczne różnice w wartościach skrajnych przychodów, czyli najniższych i najwyższych osiągniętych przez PS.

Tab. 5. PS osiągające przychody poniżej 200 tys. zł rocznie

Wielkość przychodów	Liczba PS	% PS
PS, które w 2018 r. nie przekroczyły 200 tys. zł przychodów (N = 43)	24	56%
PS, które w 2019 r. nie przekroczyły 200 tys. zł przychodów (N = 65)	38	58%
PS, które w 2020 r. nie przekroczyły 200 tys. zł przychodów (N = 51)	26	51%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z OWES.

W wyniku analizy bezwzględnych wielkości przychodów widać wyraźnie, że ponad połowa PS osiąga przychody mniejsze niż 200 tys. zł rocznie. Jest to poziom zdecydowanie niezadowolający, a przyczyny takiego stanu powinny być dokładnie przeanalizowane. W grupie 38 PS, które w 2019 r.²² osiągnęły przychody poniżej 200 tys. zł, wiele z nich funkcjonowało na rynku ponad dwa lata, nie są to zatem podmioty nowe, świeżo utworzone²³. Najbardziej jednak niepokoi, że jest kilka PS osiągających przychody na poziomie kilkudziesięciu tysięcy złotych rocznie przy deklarowanym zatrudnieniu od 3 do 6 pracowników – wydaje się, że znajdują się one w bardzo trudnej sytuacji finansowej.

²⁰ W subregionie lubelskim nie udało się pozyskać danych za 2020 rok.

²¹ Jeśli przyjąć, że przeciętne PS w województwie lubelskim zatrudnia 7,5 osoby w wymiarze etatu na poziomie 0,8, to biorąc pod uwagę wysokość wynagrodzenia minimalnego w 2020 r., łączny roczny koszt samych wynagrodzeń wynosi ponad 187 tys. zł. Otwarte pozostaje pytanie, z czego finansowane są inne koszty prowadzonej działalności?

²² Wskazano rok 2019, gdyż jest to ostatni rok przed wybuchem epidemii covid-19, mającej poważne konsekwencje dla sytuacji większości przedsiębiorstw działających na rynku.

²³ Oczywiście granica 200 tys. zł przychodów została zaproponowana umownie, jednak biorąc pod uwagę przeciętne PS w województwie lubelskim, może stanowić pewien punkt odniesienia do oceny kondycji sektora.

Tab. 6. PS osiągające przychody powyżej 1 mln zł rocznie

Wielkość przychodów	Liczba PS	% PS
PS, które w 2018 r. przekroczyły 1 mln zł przychodów (N = 43)	2	5%
PS, które w 2019 r. przekroczyły 1 mln zł przychodów (N = 65)	2	3%
PS, które w 2020 r. przekroczyły 1 mln zł przychodów (N = 51)	4	8%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z OWES.

W grupie PS jest bardzo mało podmiotów generujących przychody powyżej 1 mln zł. Oczywiście na wielkość przychodów ma wpływ zarówno wielkość zatrudnienia, jak i branża, w której działa dane przedsiębiorstwo, jednak na podstawie danych zawartych w tabeli powyżej można stwierdzić, że jest niewiele PS o względnie większym potencjale ekonomicznym.

Oprócz wielkości przychodów PS o ich potencjale oraz kondycji świadczyć może w sposób pośredni także wielkość zatrudnienia, skłonność do zatrudniania nowych pracowników, a także korzystanie ze zwrotnych instrumentów finansowych w postaci pożyczek.

Tab. 7. Wybrane wskaźniki zatrudnienia w PS

Subregion	łączna liczba zatrudnionych	łączna liczba (procent) zatrudnionych z wykorzystaniem dotacji z OWES	Suma etatów (średni wymiar etatu)	Liczba zatrudnionych w oparciu o umowy cywilno-prawne
Bialski	68	63 (93%)	49 (0,72)	0
Chełmsko-zamojski	191	95 (50%)	144 (0,75)	27
Lubelski	134	73 (54%)	113 (0,84)	97
Puławski	234	98 (42%)	199 (0,85)	56
RAZEM	627	329 (52%)	505 (0,81)	180

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z OWES.

Na podstawie uzyskanych danych szacuje się, że w 84 PS korzystających ze wsparcia OWES zatrudnienie znajdowało w kwietniu 2020 r. 627 osób – najwięcej w PS z subregionu puławskiego (234), najmniej w PS z subregionu bialskiego (68). Suma etatów dla wszystkich PS w regionie wynosi 505, co oznacza, że średni wymiar etatu pracownika PS zatrudnionego na podstawie umowy o pracę lub spółdzielczej umowy o pracę to 0,81 etatu. Dodatkowo w PS zatrudnienie znajdowało 180 osób w oparciu o umowy cywilno-prawne.

Wobec nie najlepszej kondycji ekonomicznej PS pozytywnie zaskakują dane dotyczące zatrudniania pracowników z pominięciem dotacji OWES. Z danych pozyskanych od OWES wynika, że jedynie 52% pracowników PS zostało zatrudnionych z wykorzystaniem dotacji pochodzącej z ośrodka wsparcia. Nawet biorąc pod uwagę, że być może pewna liczba dotacji na zatrudnienie w PS pochodziła z PFRON²⁴, oznacza to, że wiele PS ma zdolność generowania nowych miejsc pracy bez wsparcia dotacyjnego. Jeżeli rzeczywiście tak jest, że PS korzystające ze wsparcia bezzwrotnego w postaci dotacji na utworzenie miejsca pracy oraz wsparcia pomostowego, tworzą niemal drugie tyle miejsc pracy bez zewnętrznej pomocy finansowej, to ich efektywność zatrudnieniową należy ocenić bardzo wysoko.

²⁴ Źródłem dotacji na utworzenie miejsca pracy w PS może być także Fundusz Pracy, jednak wykorzystanie tego źródła finansowania w praktyce jest bardzo rzadkie.

Tab. 8. Liczba PS, które zatrudniały nowych pracowników w ciągu ostatnich 3 lat

Subregion	Liczba PS zatrudniających pracowników w ostatnich trzech latach	Procent
Bialski	1	10%
Chełmsko-zamojski	11	41%
Lubelski	7	33%
Puławski	11	46%
RAZEM	30	36%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z OWES.

Ponad $\frac{1}{3}$ działających w regionie PS zdecydowała się na zatrudnienie w ciągu ostatnich trzech lat nowych pracowników. Choć motywacje zatrudniania mogą być różne, to jednak pozyskiwanie nowych pracowników można uznać za działania prorozwojowe.

Tab. 9. Liczba PS, które korzystały z instrumentów pożyczkowych w ciągu ostatnich trzech lat

Subregion	Liczba PS zatrudniających pracowników w ostatnich trzech latach	Procent
Bialski	0	0%
Chełmsko-zamojski	15	56%
Lubelski	9	43%
Puławski	9	38%
RAZEM	33	39%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z OWES.

Blisko 40% PS w ciągu ostatnich trzech lat skorzystało z dostępnych zwrotnych instrumentów finansowych w postaci pożyczek. Podobnie jak w przypadku zatrudniania nowych pracowników działania takie należy uznać za budujące potencjał PS w przyszłości.

Generalna ocena kondycji ekonomicznej PS w województwie lubelskim jest nie najlepsza. Wydaje się, że wiele PS nie uzyskuje przychodów na poziomie satysfakcjonującym, zapewniającym stabilne funkcjonowanie. PS w województwie lubelskim to w większości podmioty małe, funkcjonujące na rynku średnio 5 lat i zatrudniające między 7 a 8 osób. Pozytywnym trendem jest chociaż powolny, to systematyczny wzrost przychodów oraz fakt, że wiele PS tworzy dodatkowe miejsca pracy bez korzystania z dodatkowego wsparcia dotacyjnego.

Oprócz problemów PS omówionych powyżej i znajdujących odzwierciedlenie w danych uzyskanych za pośrednictwem OWES uczestnicy prac na RPRES wskazywali na dodatkowe problemy PS takie jak:

- brak umiejętności skutecznej promocji i marketingu swoich usług i produktów,
- brak kompetencji w zakresie współpracy z biznesem,
- niewystarczające kompetencje przedsiębiorczych liderów PS,
- niska konkurencyjność rynkowa PS,
- niewielka liczba inicjatyw PS o charakterze biznesowym (klastry, konsorcja itp.),
- brak trenerów pracy w PS.

Współpraca JST-PES

Szczególną rolę w rozwoju ekonomii społecznej i działalności PES odgrywają jednostki samorządu terytorialnego posiadające odpowiednie narzędzia oraz kształtujące lokalne polityki publiczne. Wśród narzędzi, którymi dysponuje JST dla rozwoju ES, wskazać należy m.in.: zlecenie PES realizacji zadań publicznych, wykorzystanie aspektów społecznych w zamówieniach publicznych (w szczególności klauzul społecznych), tworzenie i współfinansowanie podmiotów reintegracyjnych, tworzenie PS, instytucje pełnomocników ds. współpracy z NGO,

programy współpracy z NGO tworzone w sposób partycypacyjny, inne programy o charakterze strategicznym dla wspólnoty samorządowej opracowane i realizowane z udziałem PES, wreszcie rozwój usług społecznych w połączeniu z ich deinstytucjonalizacją, których dostawcami mogą być podmioty ekonomii społecznej. Oprócz gotowości JST do stosowania wymienionych narzędzi drugim warunkiem współpracy będą: PES gotowe do realizacji zadań publicznych i dostarczania usług lub produktów na najwyższym poziomie, PES przygotowane do udziału w postępowaniach na udzielenie zamówień publicznych i posiadające potencjał do ich realizacji, podmioty reintegracyjne realizujące strategię JST w zakresie włączenia społecznego osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, NGO angażujące się w procesy konsultacyjne, a także w opracowanie dokumentów strategicznych, w tym programów współpracy, wreszcie PES rozumiejące, czym są usługi społeczne, i gotowe do ich dostarczania dla społeczności lokalnych.

Tab. 10. Liczba podmiotów reintegracyjnych prowadzonych przez JST

Rodzaj podmiotu	Liczba podmiotów prowadzonych przez JST	Procent
WTZ	21	36%
ZAZ	4	50%
KIS	10	32%
CIS	6	60%
RAZEM	41	39%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Ekonomia społeczna w województwie lubelskim w 2020 r. Raport końcowy – część A*.

Jednym z podstawowych aspektów oceny współpracy JST i PES jest poziom zaangażowania samorządów w tworzenie podmiotów reintegracyjnych oraz ich finansowanie, które z zasady ma charakter ciągły, stając się niejako stałym zobowiązaniem – w odróżnieniu od finansowania PS, nawet tych współtworzonych przez JST. W 2021 r. JST bezpośrednio lub w ramach zadań OPS prowadziły łącznie 41 (37%) podmiotów reintegracyjnych na 108 funkcjonujących w regionie. JST w największym stopniu angażowały się w prowadzenie CIS oraz ZAZ, w nieco mniejszym WTZ i KIS. W 18 powiatach²⁵ funkcjonuje obecnie więcej niż dwa typy podmiotów reintegracyjnych, jednak w 6 jedynymi podmiotami reintegracyjnym pozostają WTZ i/lub KIS. Wśród gmin i powiatów województwa lubelskiego występuje dosyć duże zróżnicowanie pod względem dostrzegania potrzeb osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym i zawodowym oraz sposobów reakcji na nie. Wydaje się, że pożądanym kierunkiem interwencji powinno być z jednej strony promowanie tych samorządów, które w sposób kompleksowy i skuteczny realizują działania integracyjne na rzecz swoich mieszkańców, a z drugiej prowadzenie działań o charakterze edukacyjnym skierowanych do tych przedstawicieli JST, którzy nie dostrzegają w swoim otoczeniu potrzeby tego typu działań lub nie potrafią zaangażować się w ich animowanie z powodu braku wiedzy, świadomości lub braku wiary w przyszłe pozytywne efekty.

Tab. 11. Liczba JST zlecających PES realizację zadań publicznych

Rodzaj JST	Liczba JST	Procent
Gminy	69	32%
Powiaty	10	41,7%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Raport z monitoringu Regionalnego programu rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubelskim do roku 2020 za 2019 rok*.

Innym wskaźnikiem obrazującym jakość współpracy między JST i PES może być poziom zlecenia przez JST zadań publicznych PES, w tym NGO, zgodnie z przepisami ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Poziome zlecenie należałoby rozumieć co najmniej dwojako: 1) jako liczba lub odsetek JST wykorzystujących ten sposób realizacji zadań, 2) wartość zrealizowanych zadań. W 2019 r. na 213 gminy jedynie 69 (32%), a na 20 powiatów i 4 miasta na prawach powiatów – 10 (41,7 %) zlecało realizację zadań publicznych PES w taki

²⁵ Zarówno grodzkich, jak i ziemskich.

sposób²⁶. Nawet jeśli dane pochodzą z próby nieobejmującej wszystkich gmin i powiatów, odsetek JST zlecających zadania PES należy uznać za niesatysfakcjonujący i niewystarczający. Przed zaplanowaniem interwencji w tym zakresie na pewno należy dokładniej zdiagnozować przyczyny tego zjawiska.

Tab. 12. Liczba JST stosujących klauzule społeczne w zamówieniach publicznych

Rodzaj JST	Liczba JST	Procent
Gminy	28	13%
Powiaty	5	20,8%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: *Raport z monitoringu Regionalnego programu rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubelskim do roku 2020 za 2019 rok*.

Jeszcze gorsza sytuacja dotyczy wykorzystywania przez JST aspektów społecznych, w szczególności klauzul społecznych w zamówieniach publicznych jako narzędzia ułatwiającego dostęp do zamówień podmiotom realizującym ważne cele społeczne²⁷. W 2019 r. tylko 28 (13%) gmin i 5 (20,8 %) powiatów zastosowało przynajmniej raz w zamówieniach publicznych klauzule społeczne²⁸. Wśród powodów takiego stanu rzeczy warto brać pod uwagę głosy samych przedstawicieli JST wskazujące na brak merytorycznego przygotowania w urzędach osób odpowiedzialnych za zamówienia publiczne, a także niewystarczający potencjał samych PES do realizacji większych i bardziej skomplikowanych zamówień.

Najwyższym poziomem współpracy między JST i PES jest otwartość ze strony JST do współkreowania i realizacji polityk publicznych na poziomie lokalnym we współpracy z PES. Wymiar ten jest trudny do operacjonalizacji i zmierzenia za pomocą wskaźników liczbowych, jednak w regionie są miejsca, gdzie taka współpraca istnieje. Jej przykłady należy promować i pokazywać jako dobre praktyki i wzory dla innych, pamiętając przy tym, że wymaga ona gotowości każdej ze stron.

Wśród przyczyn niewystarczającej współpracy JST z PES należy wskazać także te leżące po stronie samych PES. Nie znajdują one prostego odzwierciedlenia we wskaźnikach liczbowych, jednak w czasie prac nad RPRES wskazywali na nie zarówno przedstawiciele JST, jak i PES. Dotyczą one:

- **braku PES w gminie lub ich niewystarczającego potencjału** pozwalającego na realizację większych zamówień na rzecz JST zlecanych czy to w drodze ustawy o pożytku, czy w ramach prawa zamówień publicznych z wykorzystaniem klauzul społecznych;
- **niewystarczającego zaangażowania części PES** w kreowanie lokalnych polityk publicznych przejawiającego się m.in. brakiem udziału w pracach nad programami współpracy JST z NGO, niską aktywnością na etapie konsultacji dokumentów, roszczeniową postawą w zakresie pozyskiwanych środków od JST.

Udział ekonomii społecznej w politykach publicznych

Ekonomia społeczna jako *sfera aktywności obywatelskiej i społecznej, która przez działalność gospodarczą i działalność pożytku publicznego służy: integracji zawodowej i społecznej osób zagrożonych marginalizacją społeczną, tworzeniu miejsc pracy, świadczeniu usług społecznych*²⁹ powinna być postrzegana jako narzędzie realizacji polityk publicznych rozumianych jako dziedzina zrjonalizowanych i systemowych działań państwa i

²⁶ *Raport z monitoringu Regionalnego programu rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubelskim do roku 2020 za 2019 rok*.

²⁷ Wbrew obiegowym opiniom stosowanie klauzul społecznych nie zaburza konkurencyjności rynkowej i nie oznacza preferencji dla PES (podmiotów reintegracyjnych czy przedsiębiorstw społecznych), ale dla tych wszystkich podmiotów, które realizują ważne cele społeczne.

²⁸ *Raport z monitoringu Regionalnego programu rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubelskim do roku 2020 za 2019 rok*. Dla pełnego obrazu warto byłoby zobaczyć, ile zamówień i o jakiej wartości rzeczywiście udało się pozyskać.

²⁹ KPRES.

społeczeństwa wokół problemów publicznych³⁰. Pomimo pozytywnych doświadczeń ostatnich lat, podejmowania systematycznych działań zmierzających do rozwoju ES na poziomie krajowym i regionalnym, a także systematycznie zwiększającej się liczby PES, w tym PS, wydaje się, że wykorzystanie narzędzi ES do wprowadzania pozytywnych zmian społecznych jest niewystarczające. Wskazują na to problemy zgłaszane przez uczestników prac nad RPRES, m.in.:

- **brak wiedzy na temat ES wśród mieszkańców województwa oraz stereotypowe postrzeganie PES i ich uczestników**, będące efektem niewystarczającego upowszechniania ES;
- **„martwe” zapisy dotyczące ekonomii społecznej w dokumentach strategicznych**, będące bardziej efektem wymagań formalnych niż świadomego kształtowania polityki publicznej rozumianej jako proces³¹;
- **brak odpowiedniego finansowania na poziomie krajowym i regionalnym** wykraczającego poza poziom wymagany udziałem własnym, skutkujący uzależnieniem rozwoju ES od środków UE, a co za tym idzie, mniejszą elastycznością w zakresie realizowanych działań;
- **brak zagadnień związanych z ES na różnych szczeblach edukacji formalnej i nieformalnej** prowadzący do marginalizacji tego obszaru w świadomości uczestników procesów edukacyjnych (nie tylko uczniów i studentów, ale także nauczycieli, wykładowców, edukatorów);
- **sformalizowane i nieelastyczne podejście do rozwiązywania problemów sektora ES** wykorzystujące z jednej strony metodę projektową, z drugiej koncentrujące się w nadmierny sposób na realizacji wskaźników projektowych i gubiące perspektywy osób, do których kierowana jest pomoc;
- **niewystarczający poziom współpracy opartej na partnerskich zasadach między instytucjami i podmiotami mającymi bezpośredni wpływ na programowanie, koordynowanie i wdrażanie rozwoju ES w regionie (IZ, ROPS, OWES, RKRES)**, co skutkuje m.in. trudnościami i opóźnieniami w komunikacji, wzajemnym brakiem rozumienia potrzeb, problemami w przekazywaniu informacji i konsultowaniu dokumentów, brakiem zaufania i formalizacją relacji, niepełnym wykorzystaniem dostępnych narzędzi (np. mechanizmu zakupowego wprowadzonego w związku z epidemią covid-19, brakiem zindywidualizowanego wsparcia dla PS ze strony OWES);
- **niewystarczający poziom współpracy ze strony części instytucji i podmiotów mających pośredni wpływ na rozwój ES (PUP, PCPR, OPS)** skutkujący m.in. „rywalizacją” o klienta, słabą koordynacją działań w ramach różnych projektów przez nie realizowanych, niewykorzystywaniem dostępnych narzędzi (np. brakiem dotacji na tworzenie miejsc pracy w PS z Funduszu Pracy, brakiem refundacji składek ZUS dla spółdzielni socjalnych);
- **brak całościowego i spójnego systemu informacji na temat ES** skutkujący ich dużym rozproszeniem i trudnościami w dotarciu do nich przez osoby, podmioty i instytucje zainteresowane inicjatywami z tego obszaru.

Zaangażowanie obywateli w inicjatywy związane z ES

Niewielki poziom zaangażowania w inicjatywy związane z ES jest pochodną ogólnie mniejszej aktywności obywatelskiej mieszkańców regionu, a co za tym idzie, niskiego poziomu kapitału społecznego. Problem niskiej aktywności obywatelskiej nie dotyczy zatem jedynie obszaru ekonomii społecznej, jednak ma na niego bezpośredni wpływ. Doświadczenia ostatnich lat pokazują, że trwałe i silne PES, w tym przedsiębiorstwa społeczne, powstają tam, gdzie pojawiają się inicjatywy oddolne, funkcjonują lokalni liderzy i aktywni obywatele dostrzegający potrzeby swoich społeczności, w tym osób wykluczonych. Inkubowanie zatem nowych PS powinno zostać poprzedzone nie tylko refleksją na temat poziomu aktywności mieszkańców, ale przede wszystkim dobrze

³⁰ Polityka publiczna może być też rozumiana jako cykl decyzji oraz działań podejmowanych przez administrację publiczną w celu osiągnięcia zamierzonych korzyści w przyszłości (https://www.civitas.edu.pl/wp-content/uploads/2015/03/Zoon_Politikon_07_2016_323_341.pdf).

³¹ Szarfenberg R., *Miejsce polityki społecznej w polityce publicznej*, (http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/Eksperytyza_PSwPP.pdf).

zaplanowanymi działaniami prowadzącymi do zwiększenia tej aktywności i wykorzystania lokalnego potencjału. Jako powody niskiego poziomu aktywności mieszkańców województwa lubelskiego należy wskazać:

- Postępujący proces depopulacji oraz starzenie się społeczeństwa. W porównaniu z 2010 r. liczba ludności w województwie lubelskim zmniejszyła się o 70,3 tys. osób. Stan ludności zmniejszył się prawie we wszystkich powiatach³². Wyjątkiem był powiat lubelski.
- Zmiany struktury wiekowej. Od lat systematycznie maleje w strukturze populacji odsetek dzieci i młodzieży, a wzrasta seniorów. Liczba osób młodych w wieku poniżej 20 lat w okresie od 2010 r. zmalała o 14,1%, a liczba osób w wieku 65 lat i więcej wzrosła o 25,1%. Na 100 osób poniżej 20. roku życia przypadało 95 osób w wieku 65 lat i więcej, podczas gdy w 2010 r. było ich 65³³.

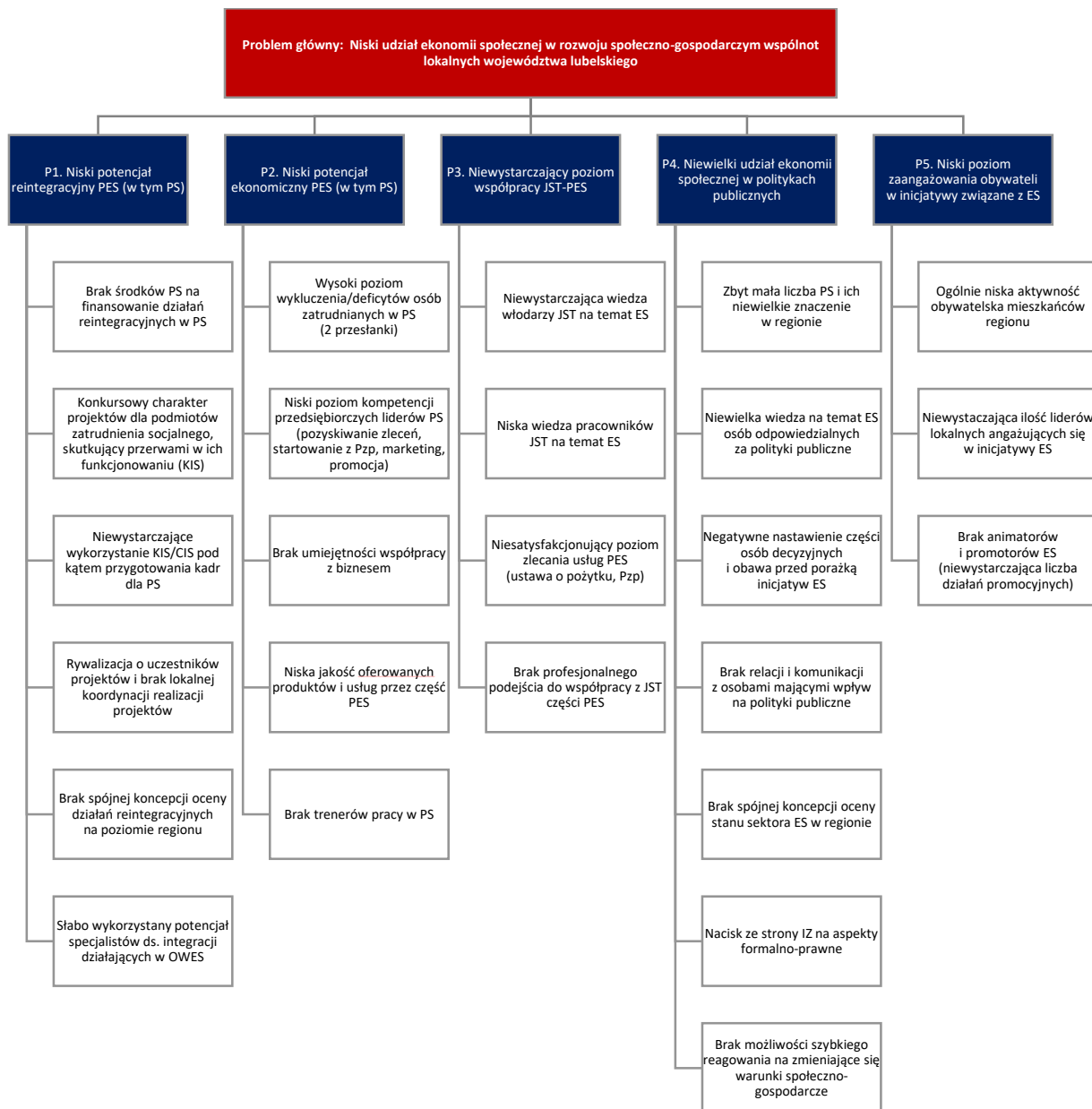
Z informacji przekazywanych przez uczestników prac nad RPRES wynika, że oddzielnym problemem jest deficyt liderów lokalnych, którzy potrafią organizować wokół siebie grupy nieformalne, a także całe społeczności. Deficyt ten spowodowany jest z jednej strony brakiem skoordynowanych działań pozwalających na wyłonienie i odpowiednie przygotowanie nowych liderów, z drugiej zmęczeniem, a nierzadko wypaleniem dotychczasowych liderów.

³² *Raport o sytuacji społeczno-gospodarczej województwa lubelskiego 2020 r.*

³³ Tamże.

2.2. Drzewo problemów

Drzewo problemów koncentruje się na pięciu obszarach problemowych zdefiniowanych na podstawie analizy problemów sektora ES zgłaszanych przez członków grupy roboczej, zespołu ROPS oraz uczestników spotkań czterech sieci PES (WTZ, ZAZ, KIS/CIS, PS). Poprawne ustalenie przyczyn poszczególnych problemów ma na celu zaprogramowanie działań zmierzających do usunięcia barier rozwojowych PES. Wskazane poniżej przyczyny problemów są bardziej efektem wskazań uczestników prac nad RPRES niż rezultatem analizy danych. Wiele bowiem przyczyn problemów trudno ująć w twarde dane i wskaźniki.

2.3. Wpływ sytuacji epidemicznej związanej z rozprzestrzenianiem się covid-19 na sytuację PES

Od początku 2020 roku, w związku z dynamicznie zmieniającą się sytuacją epidemiczną i cyklicznymi zamknięciami całych branż gospodarki, sytuacja bardzo wielu firm, w tym przedsiębiorstw społecznych oraz innych rodzajów PES, wydaje się bardzo trudna. Trudności te dotyczą z jednej strony pogarszającej się sytuacji ekonomicznej wielu podmiotów, z drugiej braku możliwości prowadzenia działań reintegracyjnych.

Obraz sytuacji ekonomicznej PES, w tym PS, w związku z długimi okresami zamknięcia całych branż pozostaje nie do końca jasny. Z opinii OWES działających w województwie lubelskim wynika, że:

- w największym stopniu negatywnymi skutkami epidemii zostały dotknięte przedsiębiorstwa społeczne prowadzące działalność o charakterze usługowym: gastronomiczno-cateringowe, prowadzące żłobki i przedszkola oraz świadczące usługi porządkowe i opiekuńcze;
- w przypadku PES, w tym PS działających w branży gastronomiczno-cateringowej, spadek przychodów szacowany jest przez OWES-y na poziomie nawet 70%;
- według szacunków jednego z OWES znaczące pogorszenie sytuacji finansowej dotknęło 40% PS, stagnacji lub delikatnego pogorszenia doświadczyło 50% PS, a w przypadku 10% można mówić o poprawie sytuacji;
- najbardziej negatywne skutki epidemii odczuły te PS, w przypadku których popełnione zostały błędy na etapie ich tworzenia (np. przez wybór niewłaściwej lokalizacji działalności) i które nie posiadały odpowiednio zdywersyfikowanych źródeł przychodów, uzależniając się często od małej liczby klientów, i te, których liderom brak było odpowiednich kompetencji w zakresie zarządzania w sytuacji kryzysowej;
- wiele przedsiębiorstw społecznych skorzystało ze wsparcia w ramach tzw. tarczy antykryzysowej, obejmującej m.in. zwolnienia z ZUS czy zaciąganie pożyczek z PFR;
- w trudniejszej sytuacji, m.in. ze względu na brak możliwości skorzystania z tarczy antykryzysowej oraz innych form wsparcia oferowanych na poziomie województwa, znalazły się PS o najkrótszym stażu działania;
- tzw. mechanizm zakupów interwencyjnych w PS odegrał ważną rolę w utrzymaniu płynności finansowej wielu PS, chociaż nie w każdym subregionie udało się go wdrożyć z powodu kończących się projektów OWES i braku dostępu do innych środków niż oszczędności OWES;
- z mechanizmu zakupów interwencyjnych do końca 2020 r. skorzystało łącznie 36 PES/PS, a jego wartość wyniosła łącznie 1 335 592 zł: w subregionie chełmsko-zamojskim 22 PES/PS na kwotę 1 122 882 zł, w subregionie puławskim 14 PES/PS na kwotę 212 710 zł;
- dzięki wykorzystaniu tarczy antykryzysowej i wdrożeniu w części subregionów interwencyjnego mechanizmu zakupowego udało się w dużej mierze oddalić ryzyko redukcji zatrudnienia w PS;
- wykorzystanie doświadczeń ze stosowania mechanizmu zakupów interwencyjnych może stanowić dobrą podstawę przyszłego planowania interwencji kryzysowej w sytuacjach podobnych do wywołanej epidemią covid-19.

Z przedstawionymi powyżej opiniami OWES na temat trudnej i bardzo trudnej sytuacji dużej grupy PS nie do końca korespondują dane dotyczące przychodów PS pozyskane także za pośrednictwem OWES. Na etapie pracy nad RPRES, dzięki dużemu zaangażowaniu przedstawicieli OWES, udało się zgromadzić dane dotyczące wielkości przychodów PS w 2020 r. (epidemicznym) w trzech z czterech subregionów pomimo jeszcze niezamkniętych sprawozdań finansowych. Dane te, przedstawione w tabeli 4., wskazują, że w 2020 r. w stosunku do 2019 r. nastąpił wzrost średniej (16%) i mediany (19%) wartości przychodów PS w województwie lubelskim, podczas gdy rok wcześniej (szacując rok 2019 do roku 2018) mieliśmy do czynienia z obniżeniem średniej (4%) i wzrostem mediany (3%). Na poziomie średniej i mediany istnieje zatem pewien paradoks polegający na tym, że większe wzrosty przychodów PS widać w epidemicznym roku 2020 w stosunku do roku 2019 niż w roku

2019 w stosunku do roku 2018. Być może wyjaśnienia tego paradoksu należy poszukiwać w bardziej szczegółowych danych dotyczących liczby firm doświadczających spadku przychodów lub zastosowaniu mechanizmu zakupów interwencyjnych.

Tab. 13. PS doświadczające spadku przychodów w ciągu trzech ostatnich lat³⁴

Przedsiębiorstwa społeczne	Liczba PS	Procent
PS doświadczające obniżenia przychodów w roku 2019 w stosunku do roku 2018 (N = 55)	3	5%
PS doświadczające obniżenia przychodów w roku 2020 w stosunku do roku 2019 (N = 55)	12	22%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z OWES.

Z danych przedstawionych w tabeli 13 wynika, że blisko ¼ PS doświadczyła spadku przychodów w 2020 r., podczas gdy rok wcześniej było to jedynie 5% podmiotów. Prawdopodobnie czterokrotny wzrost liczby PS, które doświadczyły obniżenia przychodów, związany jest z branżą, w której działały. Pomimo pozytywnej ogólnej tendencji dotyczącej systematycznego wzrostu przychodów PS w regionie mamy do czynienia ze znaczącym pogorszeniem sytuacji ekonomicznej pewnej części PS. Wydaje się, że sytuacja ta powinno zostać bardziej szczegółowo zbadana i przeanalizowana, aby zaplanować bardziej precyzyjnie, adekwatne rodzaje interwencji.

Oprócz pogorszenia się sytuacji ekonomicznej dużej grupy PES oddzielnym problemem pozostaje brak możliwości prowadzenia działań reintegracyjnych przez podmioty reintegracyjne spowodowany zawieszeniem zajęć w formule bezpośredniej. W większości przypadków zastąpienie ich zajęciami w formule online nie było możliwe z powodu braku odpowiedniego sprzętu i infrastruktury, niedostatecznych kompetencji cyfrowych uczestników czy eliminacji kontaktu bezpośredniego kluczowego dla jakości działań. Głównymi poszkodowanymi takiej sytuacji byli uczestnicy podmiotów reintegracyjnych pozbawieni możliwości skorzystania z profesjonalnego wsparcia.

Komentarz

Odpowiednim działaniem po zakończeniu epidemii covid-19 powinno być przeanalizowanie wpływu jej skutków na kondycję sektora PES i opracowanie skutecznych mechanizmów pomocowych w sferze ekonomicznej i społecznej na wypadek pojawienia się podobnych sytuacji kryzysowych w przyszłości.

³⁴ W analizie uwzględniono tylko PS, w stosunku do których dysponowano wielkościami przychodów z trzech ostatnich lat.

2.4. Analiza SWOT

Analiza SWOT na potrzeby RPRES została opracowana w układzie tradycyjnym: mocne (S) i słabe (W) strony dotyczą sytuacji podmiotów ekonomii społecznej oraz systemu wsparcia wewnątrz województwa, a szanse (O) i zagrożenia (T) to czynniki zewnętrzne oddziałujące na kondycję sektora. Elementy wskazane w analizie SWOT stanowią zbiór cech regionu i uwarunkowań zewnętrznych, odgrywających ważną rolę w rozwoju ekonomii społecznej w województwie do 2027 r. Analiza SWOT jest jednym z elementów wspierających planowanie adekwatnych do potrzeb kierunków interwencji.

Mocne strony	Uszczegółowienie
różne PES w jednym miejscu...	...gminy, w których jedna organizacja prowadzi kilka rodzajów PES lub lokalne PES-y, blisko współpracują ze sobą, stanowiąc ważny element lokalnego systemu reintegracji społeczno-zawodowej i praktyczną realizację ścieżek reintegracji
dobra współpraca JST-PES...	...miejsca, w których między JST i PES zachodzi rzeczywista partnerska współpraca skutkująca efektywnymi działaniami na rzecz osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym
duża liczba KGW...	...które należy wspierać w rozwoju jako PES i zachęcać do podejmowania inicjatyw z zakresu ES i tworzenia miejsc pracy w społecznościach lokalnych
silne ośrodki miejskie...	...tworzące dobre warunki do rozwoju PES
silni liderzy podmiotów reintegracyjnych...	...wysokiej klasy specjaliści w swojej dziedzinie, zachęcający innych do działania, będący źródłem twórczych pomysłów z zakresu ES
NGO o ugruntowanej pozycji...	...grupa NGO z dużym doświadczeniem i o względnie stabilnej pozycji, z potencjałem na bycie mentorem dla mniej doświadczonych organizacji
elastyczność PES...	...gotowość PES do świadczenia usług w nietypowych obszarach oraz do przekwalifikowania
lokalna integracja PES...	...wysokie zdolności PES w zakresie integracji małych społeczności lokalnych, mieszkańców wsi i miasteczek
Słabe strony	Uszczegółowienie
słaba kondycja ekonomiczna części PS...	...skutkująca niską konkurencyjnością rynkową, brakiem wzrostu zatrudnienia oraz inwestycji, niską zdolnością do realizacji większych zamówień
brak przychylności ze strony części JST...	...utrudniający działania na rzecz osób wykluczonych oraz rozwój PES i negatywnie wpływający na jakość współpracy JST-PES
projektowy charakter niektórych podmiotów reintegracyjnych...	...powodujący zawieszenie lub zakończenie działalności po zakończeniu projektu wobec braku stabilnych i długofalowych źródeł finansowania
brak środków na wkład własny PES...	...uniemożliwiający realizację zadań użyteczności publicznej zlecanych przez JST lub udział w projektach
brak umiejętności promowania produktów i usług przez PES...	...obniżający zdolności rynkowe i mający bezpośredni wpływ na mniejszą liczbę klientów, a w dalszej konsekwencji – mniejsze przychody
niska rozpoznawalność PES...	...skutkująca stereotypami, uprzedzeniami oraz brakiem postaw zakupowych wśród mieszkańców województwa

dysproporcje w rozmieszczeniu PES...	...pogłębiające brak spójności między gminami i powiatami regionu oraz powodujące brak oferty reintegracyjnej dla dużej części mieszkańców
brak zbudowanej marki ES w regionie...	...utrudniający zbudowanie spójnego przekazu na temat ES i PES
niewystarczające wsparcie dla PS po inkubacji...	...skutkujące stagnacją wielu PS i brakiem umiejętności poradzenia sobie w warunkach rynkowej konkurencji
brak specjalistycznego wsparcia dla NGO w regionie...	...utrudniający profesjonalizację organizacji i rozbudowę ich potencjału

Szanse	Uszczegółowienie
turystyczny i rolniczy charakter regionu...	...będący charakterystycznym rysem województwa i pozwalający na rozwój określonych specjalizacji PES
środki UE na sprawiedliwą transformację i w ramach POPW...	...stanowiące potencjalnie dodatkowe źródła finansowania rozwoju ES w części regionu
środki UE w ramach KPO...	...stanowiące uzupełnienie finansowania ES oprócz EFS
stała obecność ES w dokumentach regionalnych...	...pozwalająca na zwiększenie znaczenia ES w politykach publicznych
wzrost świadomości społecznej na temat ES...	...dokonywany się powoli, za to w sposób systematyczny, zmieniający nastawienie mieszkańców do PES i ich uczestników oraz skutkujący świadomymi decyzjami zakupowymi
klauzule społeczne...	...ułatwiający dostęp PES do zamówień publicznych, o ile będą stosowane na większą skalę i przez większą liczbę JST
nacisk UE na rozwój usług społecznych i deinstytucjonalizację...	...uwzględniający m.in. PES jako dostawców usług społecznych dla mieszkańców, które świadczone są w środowisku ich zamieszkania
tworzenie CUS...	...w ramach których PES mogą być dostawcą i realizatorem części usług

Zagrożenia	Uszczegółowienie
niska świadomość społeczna na temat ES...	...skutkująca niedostrzeganiem szansy, jaką jest rozwój ES dla poprawy jakości życia członków lokalnej społeczności i wzrostu spójności społecznej
epidemia covid-19...	...powodująca niepewność co do jej ostatecznego wpływu na kondycję PES
przygotowanie nowej perspektywy finansowej UE...	...i związana z tym niepewność dotycząca przyszłych rozwiązań i przerwy w finansowaniu
brak ustawy o ES...	...powodujący konieczność działania w oparciu o różnorodne i często niespójne regulacje i dokumenty
pomijanie celu reintegracyjnego w PS...	...i koncentrowanie się jedynie na wyniku ekonomicznym, skutkujące brakiem pozytywnej zmiany życiowej pracowników PS

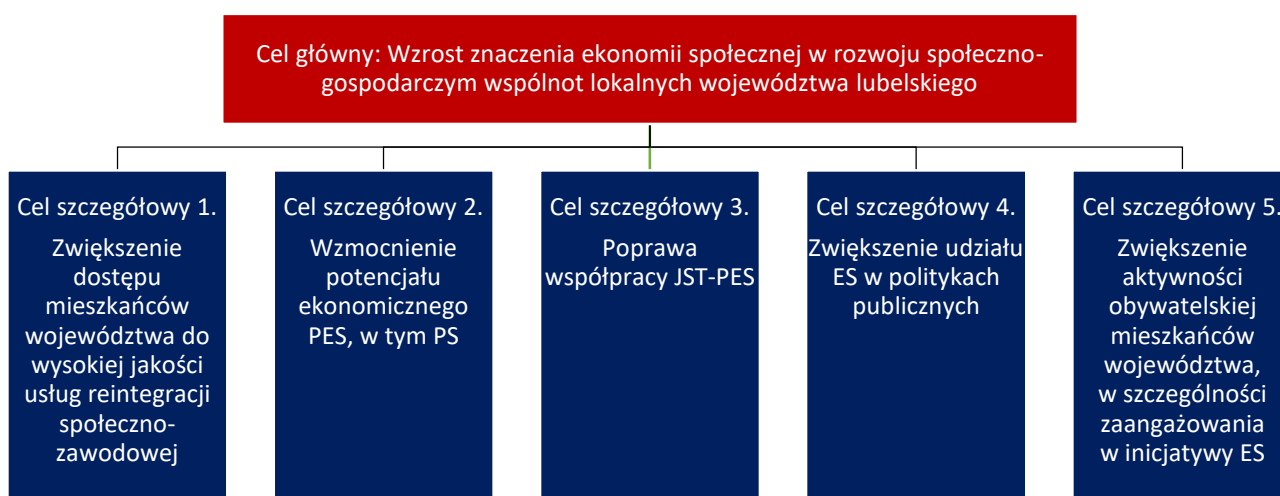
słaba koordynacja ES na poziomie krajowym...	...skutkująca brakiem wizji rozwoju i dużą ilością niespójnych działań słabej jakości
hermetyzacja środowiska i języka ES...	...skutkująca brakiem rozumienia ES przez mieszkańców i spadkiem zainteresowania ES z ich strony
traktowanie PS jako pomocy społecznej...	...prowadzące do stereotypów oraz utrudniające innowacyjne myślenie o zmianie społecznej z wykorzystaniem narzędzi ES

3. Cele

W ramach definiowania celów RPRES przyjęto założenie, że w pierwszej kolejności powinny one wraz z wynikającymi z nich kierunkami interwencji koncentrować się na sytuacji PES i ich uczestników oraz pracowników, a dopiero później na systemie wsparcia, który stanowią instytucje otoczenia ekonomii społecznej.

3.1. Struktura celów

Dla RPRES zaproponowano dwupoziomą strukturę celów obejmującą jeden cel główny i pięć celów szczegółowych odnoszących się bezpośrednio do pięciu obszarów problemowych. Dla każdego celu szczegółowego przyjęto odpowiednie rezultaty wraz z ich wskaźnikami, co wynika z założenia, że podejście takie pozwoli w większym stopniu skoncentrować się na pożądanym efekcie i oczekiwanych wynikach interwencji. Zrezygnowano zatem z definiowania szczegółowych celów operacyjnych i dużej liczby wskaźników o charakterze produktowym³⁵.

3.2. Cel główny i cele szczegółowe

Na przestrzeni ostatnich kilkunastu lat znaczenie ekonomii społecznej jako narzędzia pozytywnej zmiany społecznej w Polsce nieustannie wrasta. Systematycznie zwiększa się liczba podmiotów ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstw społecznych prowadzących działalność ekonomiczną i realizujących jednocześnie ważne cele społeczne. Pomimo tego wykorzystanie narzędzi ekonomii społecznej ciągle wydaje się niewystarczające i niedoceniane, a ona sama w małym stopniu wykorzystywana jest w rozwoju społeczno-gospodarczym gmin, powiatów i województwa. Aby skutecznie zwiększyć znaczenie ekonomii społecznej, potrzeba trwałych i silnych jej podmiotów, które poprzez działalność ekonomiczną realizują ważne cele społeczne na rzecz mieszkańców wspólnot lokalnych.

³⁵ Podejście takie jest zgodne z rekomendacjami zawartymi w: *Ewaluacja RPRES w województwie lubelskim do roku 2020*.

Cel szczegółowy 1.

Zwiększenie dostępu mieszkańców województwa do wysokiej jakości usług reintegracji społeczno-zawodowej

Cel szczegółowy 1. jest zbieżny z celem operacyjnym 4.3. SRW – *Włączenie i integracja społeczna (SRW, Cel strategiczny: Kapitał społeczny)*. Dostęp do wysokiej jakości usług reintegracji społeczno-zawodowej dla mieszkańców województwa wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym i zawodowym stanowi podstawę włączenia i integracji społecznej. Realizacja celu szczegółowego 1. obejmuje działania zmierzające do tworzenia w województwie równomiernie rozłożonej, dopasowanej do potrzeb sieci efektywnie działających podmiotów reintegracyjnych (WTZ, ZAZ, KIS, CIS) poprzez powstawanie nowych i tworzenie warunków do rozwoju dla istniejących. W ramach realizacji celu podejmowane będą działania zmierzające do wzmocnienia procesu reintegracji społeczno-zawodowej w przedsiębiorstwach społecznych w odniesieniu do ich pracowników, a także działania promujące funkcjonowanie tzw. „wiązek” PES prowadzonych przez jedną organizację/instytucję lub blisko współpracujących ze sobą w społeczności lokalnej w celu podniesienia skuteczności swoich działań.

Cel szczegółowy 2.

Wzmocnienie potencjału ekonomicznego podmiotów ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstw społecznych

Poprawa kondycji ekonomicznej podmiotów ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstw społecznych, która uległa dodatkowo pogorszeniu w związku z sytuacją epidemiczną covid-19, jest zgodna z celem operacyjnym 3.2. SRW – *Wspieranie konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw (SRW, Cel strategiczny: Innowacyjny rozwój gospodarki oparty o zasoby i potencjały regionu)*. W ramach realizacji tego celu przewidziano działania obejmujące m.in.: inkubacyjne i biznesowe wsparcie OWES dla nowo tworzonych i istniejących przedsiębiorstw społecznych, wsparcie tworzenia PS działających w obszarze usług społecznych zgodnych ze strategią deinstytucjonalizacji, wzmacnianie kompetencji liderów i pracowników PS poprzez działania rozwojowe poza OWES (w tym z wykorzystaniem BUR). Dodatkowym kierunkiem interwencji w ramach realizacji celu szczegółowego 2. będzie opracowanie spójnej koncepcji badania kondycji sektora PES, w tym PS, w dłuższej perspektywie czasowej.

Cel szczegółowy 3.

Poprawa współpracy jednostek samorządu terytorialnego z podmiotami ekonomii społecznej

Cel szczegółowy 3. jest zbieżny z celem operacyjnym 4.6. SRW – *Wspieranie oddolnych inicjatyw i poprawa efektywności zarządzania (SRW, Cel strategiczny: Kapitał społeczny)*. W ramach realizacji tego celu przewidziano działania zwiększające poziom zlecania zadań PES przez JST w trybie ustawy o pożytku oraz wykorzystanie klauzul społecznych w zamówieniach publicznych, wsparcie JST w zakresie rozwoju usług społecznych w połączeniu z ich deinstytucjonalizacją przy zaangażowaniu lokalnych PES, powołanie rzeczników ES działających w JST. Oddzielnymi kierunkami interwencji będą działania zwiększające zaangażowanie PES w proces współtworzenia lokalnych polityk publicznych oraz poprawiające jakość usług i produktów PES.

Cel szczegółowy 4.

Zwiększenie udziału ekonomii społecznej w politykach publicznych

Cel szczegółowy 4. jest zbieżny z celem operacyjnym 4.6. SRW – *Wspieranie oddolnych inicjatyw i poprawa efektywności zarządzania (SRW, Cel strategiczny: Kapitał społeczny)*. W ramach realizacji tego celu przewidziano działania zmierzające do wzmocnienia współpracy głównych podmiotów odpowiedzialnych w regionie

za rozwój ekonomii społecznej, poprawę współpracy międzysektorowej, upowszechnianie wiedzy o ES i działalności PES wśród różnych grup mieszkańców. Przewidziano także działania zmierzające do wzmocnienia wpływu na osoby kształtujące polityki publiczne w regionie w zakresie większego uwzględniania potrzeb i możliwości ES oraz poszukiwania dodatkowych źródeł finansowania rozwoju ES wykraczających poza EFS.

Cel szczegółowy 5.

Zwiększenie aktywności obywatelskiej mieszkańców województwa, w szczególności zaangażowania w inicjatywy ekonomii społecznej

Cel szczegółowy 5. łączy się ściśle z celem strategicznym SRW – *Społeczeństwo. Wzmacnianie kapitału społecznego*. Realizacja celu 5. bezpośrednio przyczyni się do wzrostu poziomu kapitału społecznego wśród mieszkańców województwa lubelskiego. W ramach jego realizacji przewidziano programy rozwojowe dla liderów lokalnych oraz upowszechnianie narzędzi partycypacji obywatelskiej zwiększających poziom zaangażowania mieszkańców. Oddzielne działania przewidziano w obszarze współpracy z instytucjami/podmiotami zajmującymi się kształtowaniem rozwoju organizacji społecznych, w tym z Radą Działalności Pożytku Publicznego.

4. Kierunki interwencji

Przedstawione poniżej kierunki interwencji odnoszą się do każdego z pięciu celów szczegółowych.

4.1. Zwiększenie dostępu mieszkańców województwa do wysokiej jakości usług reintegracji społeczno-zawodowej

Rozwój sieci podmiotów reintegracyjnych i oferowanych przez nie usług (WTZ, ZAZ, KIS, CIS)

Wzmocnienie procesu reintegracji społeczno-zawodowej w PS

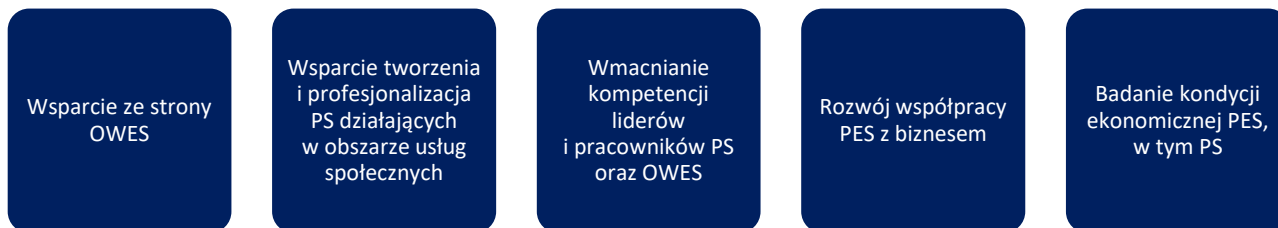
Wsparcie „wiązek” PES, w tym podmiotów reintegracyjnych

Opracowanie systemu oceny jakości usług reintegracyjnych w regionie

Opis działań

Kierunek interwencji	Rozwój sieci podmiotów reintegracyjnych i oferowanych przez nie usług (WTZ, ZAZ, KIS, CIS)
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zapewnienie kompleksowego wsparcia JST przy tworzeniu planów reintegracji społeczno-zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem i ich najbliższego otoczenia, obejmującego m.in. warsztaty animacyjne, szkolenia, doradztwo, wizyty studyjne, wsparcie eksperckie. 2. Rzecznictwo na rzecz tworzenia nowych podmiotów reintegracyjnych, w szczególności ZAZ i CIS, na obszarach województwa, gdzie jest ich brak, oraz rzecznictwo na poziomie krajowym zmierzające do poprawy sytuacji finansowej podmiotów reintegracyjnych. 3. Zapewnienie ciągłości finansowania podmiotów reintegracyjnych, w szczególności KIS, poprzez przygotowanie odpowiedniego harmonogramu konkursów. 4. Wsparcie tworzenia mieszkań wspomaganych z wykorzystaniem dostępnych funduszy (EFRR, KPO). 5. Rozwijanie istniejących w regionie sieci współpracy podmiotów reintegracyjnych i PS, w tym działań zmierzających do zmniejszenia skali wykluczenia cyfrowego podmiotów reintegracyjnych.
Kierunek interwencji	Wzmocnienie procesu reintegracji społeczno-zawodowej w PS
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Zwiększenie roli specjalistów ds. integracji społeczno-zawodowej działających w OWES m.in. poprzez odpowiedni dobór osób oraz adekwatne wsparcie szkoleniowe, mentoringowe i superwizyjne, w efekcie którego powinni oni zostać przygotowani do świadczenia realnej pomocy liderom PS i ich pracownikom. 2. Zapewnienie możliwości finansowania (poza wsparciem dotacyjnym i pomostowym) różnorodnych i odpowiednich do potrzeb działań reintegracyjnych dla pracowników PS w postaci bonu reintegracyjnego przyznanego na podstawie opracowanego przez PS planu reintegracji społeczno-zawodowej.
Kierunek interwencji	Wsparcie „wiązek” PES, w tym podmiotów reintegracyjnych
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wsparcie NGO i JST prowadzących jeden rodzaj podmiotu reintegracyjnego w zakresie tworzenia nowych w innej formule prawnej (w tym PS), zapewniających bardziej kompleksowy katalog usług i praktyczną realizację ścieżek reintegracji.
Kierunek interwencji	Opracowanie systemu oceny jakości usług reintegracyjnych w regionie
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Opracowanie i wdrożenie spójnego systemu oceny jakości usług reintegracji społeczno-zawodowej dostępnych w regionie z uwzględnieniem specyfiki realizatorów usług.

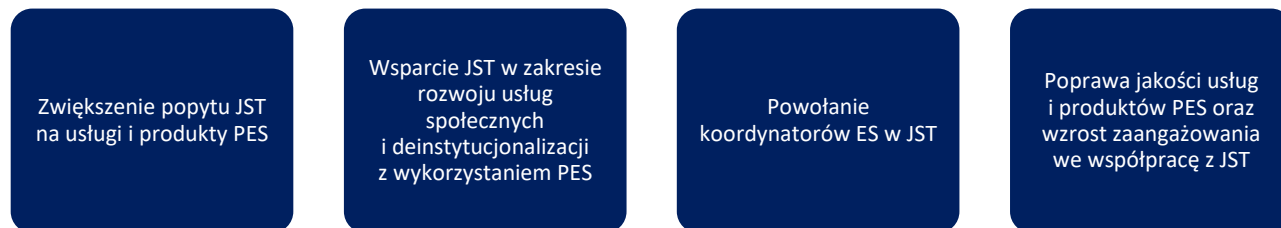
4.2. Wzmocnienie potencjału ekonomicznego PES, w tym PS

Opis działań

Kierunek interwencji	Wsparcie ze strony OWES
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Realizacja usług przez OWES w obszarach: informacja i promocja, animacja lokalna, usługi rozwoju ekonomii społecznej (doradztwo, edukacja), wsparcie PS (edukacja, doradztwo biznesowe i specjalistyczne), finansowe instrumenty wsparcia.
Kierunek interwencji	Wsparcie tworzenia i profesjonalizacja PS działających w obszarze usług społecznych
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Włączanie PS w proces tworzenia lokalnych planów rozwoju usług społecznych przez JST, w tym ich standardów jakościowych przy wsparciu animatorów OWES. 2. Tworzenie PS i przygotowanie istniejących pod kątem realizacji wysokiej jakości usług społecznych zgodnie z regionalnym programem deinstytucjonalizacji i lokalnymi planami rozwoju usług społecznych oraz działalnością CUS.
Kierunek interwencji	Wzmacnianie kompetencji liderów i pracowników PS oraz OWES
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Rozwój kompetencji liderów lokalnych w zakresie podejmowania działań marketingowych i skutecznej promocji produktów i usług PS. 2. Akademia menedżera PS w formie studiów podyplomowych lub kursów. 3. Finansowanie lub współfinansowanie usług rozwojowych dla PS i ich pracowników za pośrednictwem BUR, wykraczających poza wsparcie oferowane przez OWES. Pomoc ze strony OWES dla PS w zakresie możliwości skorzystania z usług rozwojowych za pośrednictwem BUR. 4. Finansowanie lub współfinansowanie usług rozwojowych dla pracowników OWES podnoszących swoje kompetencje za pośrednictwem BUR.
Kierunek interwencji	Rozwój współpracy PES z biznesem
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Opracowanie i wdrożenie z udziałem ROPS, OWES, RKRES, PES spójnej koncepcji działań zwiększających poziom współpracy PES z biznesem. 2. Opracowanie koncepcji i wdrożenie wspólnie przez ROPS, OWES, JST lokalnych forów współpracy międzysektorowej obejmujących przedstawicieli JST, biznesu, PES.
Kierunek interwencji	Badanie kondycji ekonomicznej PES/PS
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ustalenie spójnej metodyki badania poziomu rozwoju ES w regionie oraz kondycji PES zapewniającej porównywalność wyników w czasie i uwzględniającej różnorodność i specyfikę PES. Opracowanie metodyki powinno uwzględniać udział kluczowych interesariuszy ES: PES, OWES, ROPS, IZ, RKRES.

4.3. Poprawa współpracy JST-PES

Opis działań

Kierunek interwencji	Zwiększenie popytu JST na usługi i produkty PES
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wsparcie szkoleniowe, doradcze, eksperckie dla pracowników JST oraz jednostek organizacyjnych (OPS, PCPR, PUP) zachęcające i przygotowujące do zlecania PES zadań użyteczności publicznej w oparciu o przepisy ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. 2. Wsparcie szkoleniowe, doradcze, eksperckie dla pracowników JST oraz jednostek organizacyjnych (OPS, PCPR, PUP) zachęcające i przygotowujące do stosowania aspektów społecznych, w szczególności klauzul społecznych, w zamówieniach publicznych.
Kierunek interwencji	Wsparcie JST w zakresie rozwoju usług społecznych i deinstytucjonalizacji z wykorzystaniem PES
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kompleksowe wsparcie JST i społeczności lokalnych, w tym jednostek organizacyjnych JST oraz lokalnych PES, w zakresie rozwoju usług społecznych w połączeniu z ich deinstytucjonalizacją uwzględniające włączenie PES jako dostawców usług. Wsparcie obejmować będzie różnorodne formy pomocy, w tym: szkolenia, doradztwo, wizyty studyjne oraz inne, w efekcie których powinna zostać opracowana spójna koncepcja rozwoju usług społecznych uwzględniająca zaangażowanie PES. 2. Kompleksowe wsparcie JST tworzących CUS w zakresie włączenia PES jako dostawców usług w ramach CUS.
Kierunek interwencji	Powołanie koordynatorów ES w JST
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Opracowanie spójnej koncepcji i powołanie koordynatorów ES w JST wywodzących się z pracowników urzędów gmin i starostw powiatowych, do których zadań należeć będzie troska o rozwój ES w samorządzie lokalnym, wdrażanie rozwiązań sprzyjających rozwojowi PES (zlecanie zadań, stosowanie klauzul) oraz stała współpraca z ROPS i OWES. Odpowiednie przygotowanie edukacyjne koordynatorów ES.
Kierunek interwencji	Poprawa jakości usług i produktów PES oraz wzrost zaangażowania we współpracę z JST
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Opracowanie i wdrożenie w PES, przy wsparciu OWES, wewnętrznych systemów i procedur oceny jakości oferowanych usług i produktów. 2. Kontynuacja i rozwój certyfikacji PES znakiem „Zakup prospołeczny” w połączeniu z promocją idei konkursu wśród mieszkańców województwa. 3. Działania animacyjne OWES ukierunkowane na PES zachęcające do współtworzenia, konsultowania i współrealizowania programów współpracy JST z NGO oraz innych dokumentów strategicznych i programów lokalnych.

4.4. Zwiększenie udziału ES w politykach publicznych

Wzmocnienie współpracy podmiotów bezpośrednio odpowiedzialnych za rozwój ES (ROPS, IZ, OWES, RKRES)

Poprawa współpracy innych podmiotów mających wpływ na rozwój ES

Upowszechnianie ES

Opracowanie i wdrożenie spójnej koncepcji komunikacji ES w regionie

Zabieganie o finansowanie ES z innych źródeł niż EFS

Opis działań

Kierunek interwencji	Wzmocnienie współpracy podmiotów bezpośrednio odpowiedzialnych za rozwój ES (ROPS, IZ, OWES, RKRES)
Działania	<ol style="list-style-type: none"> Opracowanie i wdrożenie zasad partnerskiej współpracy pomiędzy podmiotami mającymi bezpośredni wpływ na rozwój ES w regionie i kondycję PES (ROPS, IZ, OWES), uwzględniającej elastyczne reagowanie na potrzeby PES, w tym ustalenie m.in. zasad wzajemnych kontaktów, przepływu informacji, sposobu konsultowania dokumentów. Koordynacja współpracy przez ROPS. Wzmocnienie roli RKRES jako ciała konsultacyjnego, mającego wpływ na uszczegółowienie kierunków interwencji zapisanych w RPRES na etapie ich operacjonalizacji i wdrażania.
Kierunek interwencji	Poprawa współpracy innych podmiotów mających wpływ na rozwój ES
Działania	<ol style="list-style-type: none"> Animowanie współpracy z jednostkami organizacyjnymi pomocy społecznej (OPS, PCPR) w celu zwiększenia wykorzystania narzędzi ES i aktywnej integracji osób biernych zawodowo. Animowanie współpracy z publicznymi służbami zatrudnienia (PUP, WUP) zmierzającej do większego zaangażowania w rozwój ekonomii społecznej w regionie poprzez udzielanie dotacji na tworzenie PS i wsparcia pomostowego oraz refundacji składek ZUS dla spółdzielni socjalnych.
Kierunek interwencji	Upowszechnianie ES
Działania	<ol style="list-style-type: none"> Upowszechnianie wiedzy na temat ES połączone z kształtowaniem świadomych postaw konsumenckich poprzez organizację targów, kiermaszów, konferencji, seminariów, certyfikacji PES. Upowszechnianie wiedzy o ES w szkołach poprzez edukację i odpowiednie przygotowanie nauczycieli do włączania zagadnień ES w zajęcia dydaktyczne. Upowszechnianie wiedzy o ES wśród pracowników i studentów uczelni wyższych w regionie.
Kierunek interwencji	Opracowanie i wdrożenie spójnej koncepcji komunikacji ES w regionie
Działania	<ol style="list-style-type: none"> Partycypacyjne przygotowanie i wdrożenie spójnej koncepcji komunikacji ES w regionie z uwzględnieniem udziału co najmniej przedstawicieli ROPS, OWES, RKRES oraz PES.
Kierunek interwencji	Zabieganie o finansowanie ES z innych źródeł niż EFS
Działania	<ol style="list-style-type: none"> Podjęcie działań zmierzających do dywersyfikacji finansowania rozwoju ES w regionie i zmniejszenia uzależnienia od EFS, w szczególności w ramach innych programów UE oraz środków samorządu województwa lubelskiego.

4.5. Zwiększenie aktywności obywatelskiej mieszkańców, w szczególności zaangażowania w inicjatywy ES

Programy dla liderów

Upowszechnianie narzędzi partycypacji obywatelskiej

Rozwój organizacji społecznych i współpraca z Radą Działalności Pożytku Publicznego

Opis działań

Kierunek interwencji	Programy dla liderów
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Opracowanie i realizacja programu dla liderów lokalnych przygotowującego do podejmowania skutecznych działań na rzecz lokalnych społeczności oraz inicjatyw z zakresu ES.
Kierunek interwencji	Upowszechnianie narzędzi partycypacji obywatelskiej
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Promocja i upowszechnianie narzędzi partycypacji obywatelskiej, w tym: budżetów partycypacyjnych, funduszy sołeckich, inicjatyw lokalnych.
Kierunek interwencji	Rozwój organizacji społecznych i współpraca z Radą Działalności Pożytku Publicznego
Działania	<ol style="list-style-type: none"> 1. Wsparcie dla NGO zmierzające do ich rozwoju instytucjonalnego, profesjonalizacji oraz ekonomizacji udzielane za pośrednictwem OWES. 2. Kompleksowe wsparcie KGW jako PES zmierzające do podejmowania przez nie w większym stopniu działań przedsiębiorczych, w szczególności inicjatyw z zakresu ES. 3. Programy mentoringowe dla młodych NGO, o stosunkowo niewielkim potencjale instytucjonalnym, realizowane przez doświadczone NGO w formule projektów partnerskich na rzecz aktywizacji społeczności lokalnych. 4. Rozwój współpracy pomiędzy ROPS, OWES, RKRES a Radą Działalności Pożytku Publicznego w celu nadania spójności działaniom zmierzającym do wzmocnienia roli trzeciego sektora w regionie i rozwoju PES.

5. System realizacji

Regionalny Program Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Lubelskim koncentruje się na:

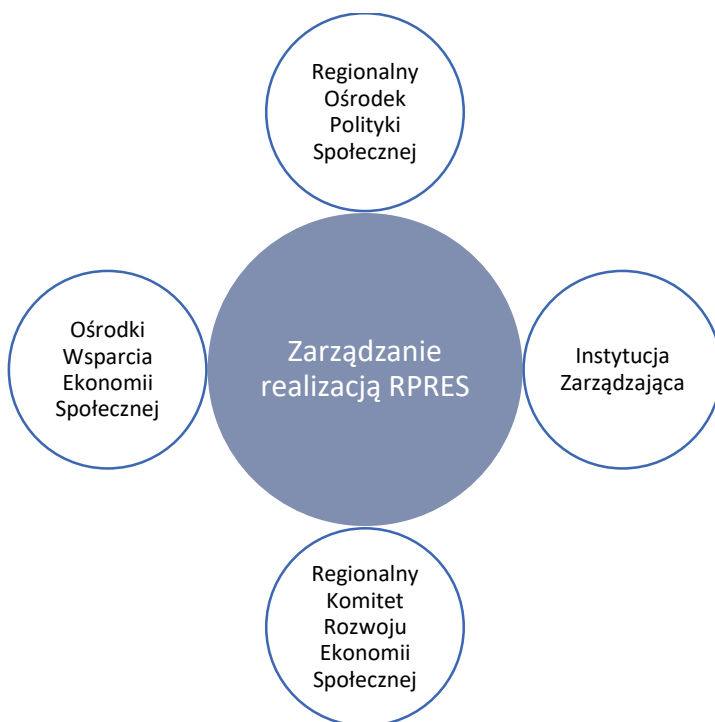
1. wzmacnianiu PES oraz osób będących ich uczestnikami lub pracownikami;
2. podnoszeniu efektywności systemu wsparcia, pełniącego dla PES rolę wspierającą.

System realizacji RPRES obejmuje: sposób zarządzania programem, finansowanie działań, monitoring i ewaluację.

5.1. Zarządzanie programem

Obowiązek opracowania oraz realizacja RPRES spoczywa na samorządzie województwa i wynika pośrednio z art. 21 ust. 4a ustawy o pomocy społecznej. W praktyce zarządzanie rozumiane jako realizacja działań zaplanowanych w programie służące osiągnięciu wyznaczonych celów jest możliwe dzięki dobrej i partnerskiej współpracy instytucji i podmiotów mających bezpośredni wpływ na sytuację PES. Należą do nich:

- Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej odpowiedzialny za koordynację rozwoju ekonomii społecznej w regionie;
- Instytucja Zarządzająca odpowiedzialna za wydatkowanie środków UE, w tym na rozwój ekonomii społecznej oraz organizację konkursów;
- Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej świadczące bezpośrednie wsparcie dla PES i wspierające proces tworzenia miejsc pracy w PS;
- Regionalny Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej pełniący funkcję konsultacyjną w zakresie proponowanych rozwiązań.

Rys. 1. Podmioty zarządzające realizacją RPRES

Źródło: Opracowanie własne.

Bardziej szczegółowy opis zadań realizatorów programu zaprezentowano poniżej.

Tab. 14. Podmioty bezpośrednio odpowiedzialne za zarządzanie i realizację RPRES

Typ podmiotu	Zadania w systemie zarządzania i realizacji
Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej	<p>Koordynuje rozwój ekonomii społecznej, w tym:</p> <ul style="list-style-type: none"> • zbiera i analizuje dane na temat rozwoju ekonomii społecznej i efektów prowadzonych działań; • inicjuje współpracę instytucji publicznych, regionalnych i lokalnych w zakresie ekonomii społecznej, a także różnych podmiotów ze świata biznesu, nauki, edukacji na rzecz rozwoju ekonomii społecznej; • wzmacnia pozycję ES, w tym PES, w działaniach różnych publicznych instytucji regionalnych i lokalnych; • koordynuje działania podmiotów wspierających PES i PS w regionie, w tym szczególnie OWES, w zakresie rodzaju i jakości oferowanych przez nie usług; • stymuluje współpracę i wymianę doświadczeń pomiędzy przedsiębiorstwami społecznymi i podmiotami ekonomii społecznej.
Instytucja Zarządzająca	<p>Planuje i wdraża programy, w ramach których realizowane są projekty mające bezpośredni wpływ na rozwój ES, w tym:</p> <ul style="list-style-type: none"> • przygotowuje propozycję kryteriów wyboru projektów do dofinansowania; • wybiera projekty do dofinansowania; • wspiera realizację projektów; • czuwa nad prawidłową realizacją projektów.
Ośrodki Wsparcia Ekonomii Społecznej	<p>Wspierają bezpośrednio rozwój PES, w tym:</p> <ul style="list-style-type: none"> • prowadzą działania animacyjne w społecznościach lokalnych; • inicjują tworzenie nowych PS; • wzmacniają rozwój istniejących PS; • wspierają proces ekonomizacji organizacji pozarządowych; • wspierają tworzenie i funkcjonowanie reintegracyjnych PES; • wspomagają proces reintegracji społeczno-zawodowej w PS.
Regionalny Komitet Rozwoju Ekonomii Społecznej	<p>Pełni funkcję doradczą-konsultacyjną, w tym:</p> <ul style="list-style-type: none"> • wspiera operacjonalizację i opracowanie szczegółowych działań opisanych w RPRES; • ocenia spójność zapisów RPRES z celami i założeniami innych dokumentów krajowych i wojewódzkich w zakresie rozwoju ekonomii społecznej; • ocenia stopień realizacji RPRES; • ocenia efektywności działań zaplanowanych w programie; • prowadzi bieżące konsultacje istotnych kwestii związanych z rozwojem ekonomii społecznej na poziomie krajowym i regionalnym.

Tab. 15. Pozostałe podmioty mające wpływ na realizację KPPRES

Typ podmiotu	Zadania w systemie zarządzania i realizacji
Podmioty ekonomii społecznej	<ul style="list-style-type: none"> • Są odbiorcami znacznej części działań zaplanowanych w RPRES, prowadząc działalność ekonomiczną oraz społeczną, w tym proces reintegracji społeczno-zawodowej.
Jednostki samorządu terytorialnego	<p>Mają kluczowy wpływ na rozwój ekonomii społecznej w społecznościach lokalnych, prowadząc:</p> <ul style="list-style-type: none"> • działania o charakterze strategicznym – definiują różnego typu strategie, programy i plany, które wyznaczają kierunki rozwoju ekonomii społecznej; • działania inicjujące i założycielskie odnośnie do podmiotów ekonomii społecznej, w tym przedsiębiorstw społecznych lub podmiotów reintegracyjnych (WTZ, ZAZ, KIS, CIS); • działania o charakterze wspierającym podmioty ekonomii społecznej, zlecając realizację zadań pożytku publicznego lub zamawiając usługi i produkty z wykorzystaniem PES.
Departamenty Urzędu Marszałkowskiego mające pośredni wpływ na rozwój ekonomii społecznej	Realizując działania zgodnie ze swoimi kompetencjami, mają pośredni wpływ na rozwój i popularyzację ES.
JOPS	Wspierają proces integracji społeczno-zawodowej osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym.
IRP	Wspierają proces integracji społeczno-zawodowej osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, a także rozwój przedsiębiorstw społecznych poprzez możliwość przyznawania bezwrotnych dotacji w ramach Funduszu Pracy, doradztwo, refundację składek ZUS dla spółdzielni socjalnych.
Organizacje pozarządowe	Wspierają JST w realizacji zadań na rzecz członków lokalnych społeczności, w tym zadań z zakresu ekonomii społecznej.
Organizacje biznesowe	Wspierają proces biznesowego wzmocnienia PES.
Uczelnie wyższe	Prowadzą działalność naukowo-badawczą z zakresu ekonomii społecznej.

5.2. Finansowanie działań

Niezbędnym warunkiem osiągnięcia zaplanowanych w RPRES celów, oprócz zaangażowania osób i podmiotów, jest zapewnienie odpowiednich środków finansowych na realizację działań. Wymaga to z jednej strony uszczegółowienia i operacjonalizacji działań, z drugiej określenia źródeł finansowania i wysokości dostępnych ram finansowych. Kluczowe źródła finansowania rozwoju ekonomii społecznej w województwie lubelskim obejmują:

- środki Europejskiego Funduszu Społecznego dostępne na poziomie krajowym i regionalnym,
- pozostałe fundusze UE obejmujące programy dopuszczające realizację inicjatyw z zakresu ES,
- środki budżetu państwa,
- środki budżetowe jednostek samorządów terytorialnych (samorządu województwa oraz samorządów powiatowych i gminnych),
- środki własne podmiotów ekonomii społecznej,

- środki Funduszu Pracy, PFRON oraz inne fundusze celowe.

Z uwagi na toczące się prace na poziomie krajowym i regionalnym dotyczące zarówno podziałów środków UE (stanowiących główne źródło finansowania), jak i kształtu tzw. linii demarkacyjnej w programie zrezygnowano z przedstawienia planu finansowego. Plan taki zostanie opracowany i dołączony do RPRES w formie załącznika, gdy znane będą zasady podziału środków dostępnych w ramach nowej perspektywy UE.

5.3. Monitoring i ewaluacja

Monitoring RPRES oznacza bieżącą obserwację i analizę działań zaplanowanych w programie i realizowanych na potrzeby rozwoju ekonomii społecznej w regionie. Wspiera w ten sposób ocenę:

- w jakim stopniu podejmowane działania przybliżają do osiągnięcia zaplanowanych w RPRES celów;
- jak wygląda zaangażowanie poszczególnych podmiotów i instytucji;
- w których obszarach pojawiają się trudności i z czego one wynikają;
- w jakim kierunku należy modyfikować działania, aby zapewnić lepszą realizację celów.

Za monitoring RPRES odpowiada Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie we współpracy z Regionalnym Komitetem Rozwoju Ekonomii Społecznej. W ramach monitoringu ROPS będzie w cyklach dwuletnich, do końca czerwca roku następującego po roku sprawozdawczym, przygotowywał sprawozdania z realizacji RPRES i przedstawiał je do akceptacji Regionalnemu Komitetowi Rozwoju Ekonomii Społecznej oraz Zarządowi i Sejmikowi Województwa.

Ewaluacja RPRES oznacza ocenę stopnia realizacji celów zaplanowanych w programie, a także ocenę podejmowanych interwencji pod kątem ich skuteczności, efektywności oraz trafności. Za ewaluację RPRES odpowiada Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Lublinie (podobnie jak za monitoring) we współpracy z Regionalnym Komitetem Rozwoju Ekonomii Społecznej. Ewaluacja RPRES zostanie przeprowadzona na zakończenie realizacji programu, a wnioski w formie raportu zostaną przekazane do akceptacji Regionalnemu Komitetowi Rozwoju Ekonomii Społecznej oraz Zarządowi i Sejmikowi Województwa.

Ze względu na strategiczny charakter RPRES dopuszcza się możliwość jego modyfikacji zgodnie ze zmieniającymi się potrzebami PES, wnioskami z monitoringu, zmianami na poziomie innych dokumentów (np. KPRES) oraz zmianami ustawowymi.

6. Proces opracowania RPRES

Prace nad *Regionalnym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej w Województwie Lubelskim na lata 2021-2027*, skierowanym do konsultacji społecznych, toczyły się od lutego do połowy kwietnia 2021 r. Pomimo trudnej i zmieniającej się dynamicznie sytuacji epidemicznej w kraju i w regionie dołożono wszelkich starań, aby dokument był tworzony w sposób **maksymalnie partycypacyjny i w jak największym stopniu uwzględnił potrzeby PES**.

Kluczowy proces prac obejmował naprzemienne spotkania **zespołu ROPS** oraz tzw. **grupy roboczej** ds. opracowania RPRES. Grupa robocza została wyłoniona z przedstawicieli RKRES, którzy zadeklarowali chęć prac nad dokumentem oraz aktywne uczestnictwo w spotkaniach grupy. Skład grupy został rozszerzony o zespół ROPS zajmujący się ekonomią społeczną oraz o przedstawicieli PES z terenu województwa lubelskiego, którzy zdecydowali się włączyć w jej prace. Łącznie w pracach grupy roboczej brało udział kilkadziesiąt osób reprezentujących różnych typy interesariuszy ekonomii społecznej.

Dodatkowym uzupełnieniem spotkań zespołu ROPS i grupy roboczej były cztery **spotkania funkcjonujących w regionie sieci PES**: WTZ, ZAZ, KIS/CIS oraz PS. Oprócz spotkań z sieciami PES miały także miejsce dwa **oddzielne spotkanie z OWES**, pomimo że ich przedstawiciele brali czynny udział w pracach grupy roboczej. W efekcie spotkań z OWES udało się pozyskać wiele cennych danych wykorzystanych na etapie diagnozy potrzeb PES, w szczególności PS.

W czasie prac nad RPRES odbyło się łącznie 19 spotkań roboczych, z których wszystkie z wyjątkiem jednego zostały zorganizowane, ze względów epidemicznych, w formule online. Efektem tych prac jest niniejsza wersja RPRES skierowana do konsultacji społecznych.

7. Załączniki

7.1. Wskaźniki realizacji programu

Rezultat	Wskaźnik rezultatu	Wartość bazowa	Wartość docelowa	Źródło
Dla celu szczegółowego 1.				
W województwie istnieje adekwatna do potrzeb sieć podmiotów reintegracyjnych	Liczba jednostek reintegracyjnych (WTZ, ZAZ, KIS, CIS)	114	Tendencja wzrostowa	GUS, ROPS
Mieszkańcy województwa mają dostęp do usług reintegracyjnych	Liczba uczestników podmiotów reintegracyjnych i pracowników PS	4361	Tendencja wzrostowa	GUS, ROPS
PS prowadzą działania reintegracyjne dla swoich członków/pracowników	Odsetek PS, w których funkcjonują (zostały opracowane i są wdrażane) plany reintegracji społeczno-zawodowej lub dokumenty równoważne	b.d.	80%	OWES, ROPS
Dla celu szczegółowego 2.				
W województwie funkcjonują silne PS	Liczba przedsiębiorstw społecznych	84	160	GUS, ROPS
PS tworzą miejsca pracy dla mieszkańców województwa	Liczba osób zatrudnionych w przedsiębiorstwach społecznych	627	1200	OWES, ROPS
PS tworzą miejsca pracy przy wsparciu OWES	Liczba miejsc pracy utworzonych w PS przy wsparciu OWES w latach 2021-2027	0	Zgodnie z zaktualizowanym KPRRES	OWES
PS sprzedają więcej produktów i usług	Średnia wysokość przychodów PS	302 978 zł	406 020 zł ³⁶	OWES, ROPS
Dla celu szczegółowego 3.				
JST zlecają realizację zadań publicznych PES na podstawie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie	Wysokość środków przekazanych przez jednostki samorządu terytorialnego na realizację zadań publicznych na podstawie ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie oraz na podstawie innych ustaw	291 260 tys. zł	400 000 tys. zł	GUS
JST udzielają zamówień publicznych, stosując klauzule społeczne	Udział wartości udzielonych zamówień publicznych z klauzulami społecznymi w wartości udzielonych zamówień publicznych ogółem	b.d.	5%	UZP, GUS
W JST działają koordynatorzy ES	Odsetek JST (gmin, powiatów), w których funkcjonują koordynatorzy ES	0	20%	ROPS
Dla celu szczegółowego 4.				
W województwie powstaje więcej PES	Liczba aktywnych PES	5000	6000	GUS
Dla celu szczegółowego 5.				
NGO (PES) prowadzą działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego	Odsetek NGO (PES) prowadzących działalność gospodarczą lub odpłatną działalność pożytku publicznego	1400	2000	GUS

³⁶ Założono średni 5-procentowy wzrost przychodów PS rocznie.

7.2. Cele RPRES a Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej

Cele szczegółowe Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej	Cele szczegółowe Krajowego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej			
	1. Wspieranie trwałego partnerstwa podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej z samorządem terytorialnym w realizacji usług społecznych użyteczności publicznej oraz zadań publicznych w zakresie rozwoju lokalnego.	2. Zwiększenie liczby wysokiej jakości miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.	3. Zwiększenie konkurencyjności podmiotów ekonomii społecznej i solidarnej na rynku.	4. Upowszechnienie pozytywnych postaw wobec ekonomii społecznej i solidarnej.
1. Zwiększenie dostępu mieszkańców województwa do wysokiej jakości usług reintegracji społeczno-zawodowej		x		
2. Wzmocnienie potencjału ekonomicznego PES, w tym PS		x	x	
3. Poprawa współpracy JST-PES	x			
4. Zwiększenie udziału ES w politykach publicznych	x			
5. Zwiększenie aktywności obywatelskiej mieszkańców województwa, w szczególności zaangażowania w inicjatywy ES				x

7.3. Cele RPRES a Strategia Rozwoju Województwa

Cele szczegółowe Regionalnego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej	Wybrane cele Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku			
	Cel operacyjny 4.3 Włączenie i integracja społeczna	Cel operacyjny 3.2 Wspieranie konkurencyjności i innowacyjności przedsiębiorstw	Cel operacyjny 4.6 Wspieranie oddolnych inicjatyw i poprawa efektywności zarządzania	Celem strategiczny: Społeczeństwo
1. Zwiększenie dostępu mieszkańców województwa do wysokiej jakości usług reintegracji społeczno-zawodowej	x			
2. Wzmocnienie potencjału ekonomicznego PES, w tym PS		x		
3. Poprawa współpracy JST-PES			x	
4. Zwiększenie udziału ES w politykach publicznych			x	
5. Zwiększenie aktywności obywatelskiej mieszkańców województwa, w szczególności zaangażowania w inicjatywy ES				x